

บทที่ 5

การสืบทอดมรดก

และการสูญเสียที่ดินทำกิน

ในบทนี้จะวิเคราะห์ให้เห็นถึง พัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงอำนาจ ในการควบคุม และจัดการทรัพยากรของชุมชน จากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชน รัฐ และทุน โดยเฉพาะเมื่อ รัฐเข้ามาสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย ว่าส่งผลกระทบต่อ การสืบทอดมรดก การถือครอง และการสูญเสียที่ดินทำกินของเกษตรกรอย่างไร รวมถึงการอธิบายลักษณะการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเกษตรกรในชุมชน

1. ความขัดแย้งระหว่างการถือครองที่ดินตามจารีตประเพณีกับระบบกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย

ก่อนที่รัฐจะเข้ามาจัดการที่ดินภายใต้กฎหมายที่ดินนั้น ชุมชนในภาคเหนือมีพัฒนาการของการจับจอง บุกเบิก และมีกฎเกณฑ์การใช้และถือครองที่ดินสืบทอดกันมา บนพื้นฐานของจารีตประเพณีของชุมชน โดยการถือหลักสิทธิการใช้ ซึ่งช่วยให้เกิดความมั่นคงในการดำเนินชีวิตอย่างต่อเนื่อง และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชน

เมื่อรัฐเข้ามาจัดการทรัพยากรที่ดินนั้น ได้ใช้แนวคิดในการถือครองที่ดิน 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกถือว่าที่ดินทั้งหมดในประเทศเป็นของรัฐ โดยกำหนดไว้ตามกฎหมายเฉพาะบางพื้นที่ ใครจะยึดถือครอบครองมิได้ ส่วนเอกชนจะมีกรรมสิทธิ์ได้ในรูปแบบที่ 2 คือ กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล แต่ก็ยังอยู่ภายใต้เงื่อนไขของกฎหมายที่รัฐเป็นผู้กำหนด ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลนี้ ปรากฏขึ้นเบื้องต้นในสังคมล้านนา เมื่อราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 มาแล้ว หลังจากรัฐบาลกรุงเทพเข้ามาปกครองล้านนา และจัดเก็บภาษีที่ดินแทนค่าจ้าง ทำให้ตระกูลเจ้าครองนครต่าง ๆ ต้องจับจองที่ดินไว้เป็นสมบัติของตน ซึ่งจะได้รับยกเว้นภาษี (อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2527 : 87)

ในระยะแรกยังไม่มีกฎหมายรับรองสิทธิดังกล่าวในกรณีของสามัญชน จนกระทั่งมีพระราชบัญญัติประมวลกฎหมายที่ดินในปี พ.ศ. 2497 ซึ่งกำหนดให้เจ้าของที่ดินที่ครอบครองและทำประโยชน์ในที่ดินอยู่ก่อนวันที่ประมวลกฎหมายที่ดินใช้บังคับ และที่ดินแปลงนั้นต้องเป็นที่ดินที่ยังไม่มีหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ (ไม่มีโฉนดที่ดิน โฉนดแผนที่ โฉนดตราจองหรือตราจองที่ตราว่า

ทำประโยชน์แล้ว) แจ้งการครอบครองต่อนายอำเภอแห่งท้องที่ที่ดินนั้นตั้งอยู่ภายในกำหนด 180 วัน (ตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2497 จนถึงวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2498) โดยทางราชการได้กำหนดแบบแจ้งสิทธิในการครอบครอง เรียกว่า สด.1 และแจกให้กับเจ้าของที่ดินและแบบแจ้งการครอบครองนี้ต้องให้กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านแห่งท้องที่นั้น ๆ รับรองว่าถูกต้องตามความเป็นจริงด้วย (สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ที่ดินอำเภอแม่แตง) หากผู้ครอบครองที่ดินคนใดไม่แจ้งการครอบครองรัฐจะไม่ยอมรับสิทธิครอบครองของผู้นั้น แม้ว่าเกษตรกรจะไ้ที่ดินอยู่ก็ตาม

ในความเป็นจริงแล้วก่อนที่รัฐบาลประกาศให้ราษฎรไปแจ้งที่ดินอำเภอเพื่อขอรับ สด.1 ได้มีเจ้าหน้าที่จากอำเภอเข้ามาแจ้งให้ชาวบ้านในหมู่บ้านกรณีศึกษาทั้งสองกรอกจำนวนที่ดินที่ทำกินลงแบบสำรวจ เพื่อนำไปคำนวณภาษีบำรุงท้องที่ และนำมาจัดเก็บภาษีโดยไม่คำนึงถึงกรรมสิทธิ์ของผู้ถือครอง ซึ่งจะได้รับใบเสร็จที่ชาวบ้านเรียกว่าใบเสียภาษี (บท.5) แต่ใบ บท.5 นี้ ไม่ใช่เอกสารสิทธิที่กฎหมายที่ดินยอมรับ อย่างไรก็ตาม ในกรณีที่ชาวบ้านส่วนหนึ่งนำใบ บท.5 ไปแจ้งที่ดินอำเภอเพื่อขอรับใบ สด.1

ในกรณีของชาวบ้านที่ทำการเกษตรบนที่สูงและเสียภาษีที่ดิน พร้อมมีหลักฐานใบเสียภาษี บท.5 ก็ไม่อาจไปแจ้งการครอบครองเพื่อขอรับใบ สด.1 เพราะรัฐบาลถือว่าเป็นพื้นที่ในเขตป่าเตรียมการสงวน อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านเหล่านั้นก็ยังคงเสียภาษีบำรุงท้องที่ต่อมา จนถึงปี พ.ศ. 2533 รัฐจึงได้ยกเลิกการเก็บภาษีบำรุงท้องที่ในพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติ แม้ว่ารัฐจะได้ประกาศให้พื้นที่ป่าเตรียมการนั้นเป็นป่าสงวนแห่งชาติมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 แล้วก็ตาม กรณีเช่นนี้แสดงถึงความขัดแย้งระหว่างกฎหมายที่ดินในหน่วยงานของรัฐในชุมชนที่ไม่สอดคล้องกัน หมายความว่าเจ้าหน้าที่อำเภอยังคงเก็บภาษีที่ดินจากชาวบ้าน ทั้ง ๆ ที่ที่ดินเหล่านั้นไม่สามารถให้บุคคลถือครองได้ตามกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ

หลังจากนั้น ชาวบ้านสามารถร้องขอเพื่อให้ออกเอกสารสิทธิได้เฉพาะที่อยู่อาศัย ที่นา และที่สวน ที่เห็นว่ามีการใช้ที่ดินอย่างถาวรและไม่อยู่ในที่สูง ส่วนที่ไร่มีกอยู่ในพื้นที่สูงนั้นในความคิดของรัฐ ถือว่าเป็นการทำการเกษตรแบบไม่ถาวร เพราะมีการปลูกข้าวไร่แบบเคลื่อนย้ายจนทำให้เกิดการทำลายพื้นที่ป่าอย่างไม่มีที่สิ้นสุด (สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ที่ดินอำเภอแม่แตง) ด้วยเหตุนี้ ในปี พ.ศ. 2498 ชาวบ้านปางสา ซึ่งได้แจ้งการครอบครองที่ดินเพื่อขอรับ สด.1 ที่เป็นที่นา 48 แปลง ที่สวน 15 แปลง และที่อยู่อาศัย 61 แปลง รวม 124 แปลง สามารถออกหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (นส. 3) หลังจาก พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา ได้เป็นที่นาเพียง

19 แปลง ที่ส่วน 4 แปลง ที่อยู่อาศัย 8 แปลง รวม 31 แปลงเท่านั้น ยังคงมีที่ดินถือครองอยู่อีกถึง 93 แปลง ที่ครอบครองที่ดินโดยมีใบ สด.1 อยู่ เพราะที่ดินเหล่านั้นอยู่บนที่สูง และเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ

ส่วนเกษตรกรชาวบ้านปางม่วง ในปี พ.ศ. 2498 ได้แจ้งการครอบครองที่ดินเพื่อขอรับใบ สด.1 เป็นที่นา 90 แปลง ที่ส่วน 27 แปลง และที่อยู่อาศัย 67 แปลง รวม 184 แปลง (จำนวนแปลงกับจำนวนรายไม่ตรงกันเพราะบางรายแจ้งการครอบครองไว้เกิน 1 แปลง) ต่อมา มีการออกหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (นส. 3) เป็นที่นา 62 ราย ที่ส่วน 5 ราย และที่อยู่อาศัย 17 ราย รวมออกหนังสือรับรองแล้วเพียง 84 แปลง ชาวบ้านจึงยังคงครอบครองที่ดินโดยมีใบ สด.1 อยู่ถึง 100 แปลง ซึ่งที่ดินทั้งหมดอยู่ในที่สูง และเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ

ในสภาพเช่นนี้ชาวบ้านยังคงถือครองที่ดินที่มีใบ สด. 1 ในหมู่บ้านทั้งสองอีกถึง 193 แปลง ซึ่งยังไม่ได้ออกเอกสารสิทธิอย่างเป็นทางการ (นส.3 และ นส.3 ก.)² เนื่องจากว่าเกษตรกรบางรายไม่ไปขอเอกสารสิทธิ เพราะเห็นว่าไม่มีใครมารบกวนสิทธิ อีกทั้งคิดว่าตนนั้นยังคงมีความสามารถในการควบคุมและใช้ที่ดินอยู่ ส่วนบางครัวเรือนไปขอให้เจ้าหน้าที่ออกเอกสารสิทธิแต่ถูกปฏิเสธจากเจ้าหน้าที่และอ้างว่าที่ดินที่มีใบ สด. 1 อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และเป็นพื้นที่ซึ่งรัฐไม่อนุญาตให้ทำการเกษตร คือ พื้นที่สูงกว่า 35 องศา เกษตรกรได้พยายามโต้แย้งว่าป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แดงประกาศหลังจากที่มีการแจ้ง สด.1 ไว้แล้ว แต่ก็ไม่เป็นผล

สำหรับครอบครัวที่ต้องการเอกสารสิทธิ เพราะเห็นว่าที่ดินของตนยังไม่มั่นคงในการถือครอง และต้องการแบ่งมรดกเพื่อขายที่ดิน เมื่อที่ดินมีราคาสูงขึ้น แต่ในการขอเอกสารสิทธินั้นมี

²หลักเกณฑ์และวิธีการที่รัฐนำระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินสู่ชุมชนที่ศึกษาโดยตัวแทนของรัฐ คือ เจ้าหน้าที่ที่ดินได้เข้ามาเดินสำรวจสอบสวนสิทธิการทำประโยชน์เฉพาะราย เพื่อรังวัดและปักหลักกำหนดเขตที่ดินโดยวิธีธรรมดา เรียกว่า นส.3 หรือชาวบ้านเรียกว่า ครุฑดำ (ห้ามจำหน่ายจ่ายโอนภายใน 10 ปี) และหนังสือรับรองการทำประโยชน์ที่ออกโดยมีการกำหนดตำแหน่งที่ดินในระวางรูปถ่ายทางอากาศ เรียกว่า นส.3 ก หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าครุฑเขียว สามารถจำหน่ายจ่ายโอนได้ แต่เจ้าหน้าที่ก็ทำการรังวัดและออกเอกสารให้เฉพาะที่นา ที่อยู่อาศัย และที่ส่วนบางส่วนเท่านั้น

ข้อจำกัดมีความยุ่งยากและมีขั้นตอนมากมาย โดยจะต้องตั้งกรรมการประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ที่ดิน ป่าไม้ และฝ่ายปกครอง เป็นผู้นพิจารณา ขณะที่เจ้าหน้าที่ที่ดินกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ถือหลักเกณฑ์กฎหมายคนละฉบับ แสดงถึงความขัดแย้งทางกฎหมายของรัฐเองด้วย ในความคิดของเกษตรกร แล้วไม่ได้แยกจากกฎหมายฉบับใด ชาวบ้านรู้เพียงว่ารัฐไม่ออกเอกสารสิทธิให้เท่านั้น และยังแสดงให้เห็นว่าระบบกฎหมายไม่สามารถเข้าไปรองรับประเพณีจารีตของชุมชนได้ทั้งหมด

ตัวอย่างในเรื่องนี้เห็นได้ชัดกรณีของลุงสี ซึ่งไม่ได้ขอเอกสารสิทธิที่บ้าน เพราะคิดว่าที่บ้านอยู่มานาน สืบทอดการนับถือผีปู่ย่าคอยรักษา ไม่มีใครมาแย่งไป นอกจากสืบทอดในตระกูล รุ่ลูกรุ่หลาน จึงไม่ได้ไปขอเอกสารสิทธิ และเมื่อผู้ใหญ่บ้านมาบอกให้เสียเงินเพื่อขอให้เจ้าหน้าที่ออกเอกสารสิทธิ ลุงสีจึงไม่ยอม (สัมภาษณ์ลุงสี)

อีกกรณีหนึ่งคือกรณีของนายอุทัยนั้น มีที่สวนอยู่ห้วยนา จำนวน 2 ไร่กว่า ได้รับมรดกจากพ่อและมีใบ สด.1 มานาน ต้องการไปขอให้เจ้าหน้าที่ออกเอกสารสิทธิ แต่ทางเจ้าหน้าที่ที่ดินทางอำเภอไม่ยอมออกให้ โดยอ้างว่าที่สวนของนายอุทัยอยู่ในเขตป่าสงวน ทั้ง ๆ ที่อุทัยปลูกกล้วยไม้ ตั้งแต่นั้นที่นั่นยังไม่ได้ประกาศให้เป็นป่าสงวน อุทัยยังบอกอีกว่าที่สวนซึ่งอยู่ใกล้กับที่ดินของเขา มีบุคคลจากภายนอกมาซื้อ ซึ่งมีหลักฐานการถือครองเป็นใบ สด.1 เหมือนกัน แต่สามารถขอให้เจ้าหน้าที่ออกเอกสารสิทธิได้ และยังคงอยู่ในระหว่างการเปลี่ยนให้เป็นโฉนดอีกด้วย (สัมภาษณ์นายอุทัย)

ปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นอยู่เสมอ เช่น การศึกษาของ ชัยนัต ในบ้านช้าง ได้พบว่าจากความแตกต่างของชาวนาที่มีความสัมพันธ์กับรัฐ และแสดงถึงศักยภาพในการเข้าถึงทรัพยากรที่รัฐควบคุมและจัดการนั้น จะพบว่าผู้มีฐานะดีอยู่แล้วจะได้ประโยชน์จากการพัฒนาหลายกรณี เช่น กรณีการร้องขอกรรมสิทธิ์ในที่ดินของชาวนายากจนจะไม่ได้ แต่ถ้าเป็นชาวนารวยขอจะได้ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้รัฐเป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยให้ชนชั้นบางชนชั้นสะสมทุนร่ำรวยขึ้นมาได้ (ชัยนัต วรรณะภุติ 2533 : 146 - 200)

จากประกาศของรัฐ ที่ห้ามมิให้ประชาชนเข้าไปถือครองที่ดินในพื้นที่สูงและในเขตป่าหวงห้าม ขณะที่รัฐยอมรับรองสิทธิส่วนบุคคลในการถือครองที่ดินบางส่วน โดยออกหลักฐานให้ในรูปแบบของเอกสารสิทธิ แสดงถึงความพยายามที่จะสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์เอกชนขึ้นในหมู่บ้าน ซึ่งได้ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งกับประเพณีดั้งเดิม ในการใช้และจัดการที่ดินของชุมชน ที่มีพื้นฐานการบังคับสิทธิอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของครัวเรือน และกลุ่มตระกูล อย่างไรก็ตาม การเข้ามาให้กรรมสิทธิ์

ของรัฐนั้นมีลักษณะขัดแย้งกันเองระหว่างข้อกฎหมายและวิถีปฏิบัติของหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดการป่า การออกเอกสารสิทธิ และการจัดเก็บภาษี ความขัดแย้งต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อาจได้ส่งผลกระทบต่อ การสืบทอดมรดก และการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรในระยะต่อมา

2. ปัญหาการสืบทอดมรดกที่ดินหลังจากการสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์เอกชน

ในหมู่บ้านภาคเหนือหนึ่ง นักมานุษยวิทยาพบว่า ตระกูลเป็นผู้จัดการการใช้ และการถือครองที่ดิน โดยเฉพาะที่นา ภายใต้หลักเกณฑ์ที่มองว่าที่ดินเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของตระกูล ซึ่งช่วยให้เกิดการสืบทอดและความมั่นคงในการถือครองที่ดิน จนเป็นจารีตของชุมชน (ดู อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2528) นอกจากนี้ที่ดินยังถูกมองว่าเป็นปัจจัยการผลิตเพื่อยังชีพ ดังนั้นคนในชุมชนที่ไม่มีที่นา ก็ยังจะมีโอกาสได้เข้าร่วมด้วยการร่วมใช้แรงงานในการผลิต จากการศึกษาที่มีความสำคัญต่อการคงอยู่ของตระกูลและชุมชนนี้เอง ทำให้ชุมชนต้องวางหลักเกณฑ์ที่จะรักษาและสืบทอดมรดกที่ดิน ให้เป็นทั้งประเพณีและอุดมการณ์ร่วมกันของชุมชน

ที่นาค้นจะไม่ยกให้คนที่ไม่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ (นอกจากการซื้อขาย) เพราะพัฒนาการการได้ที่นามาได้เป็นสิ่งที่ย่ำยาก เป็นเรื่องที่จะต้องใช้แรงงานร่วมกันทั้งของครัวเรือนและญาติ โดยเฉพาะชุมชนทั้งสองด้วยแล้วมีที่ราบจำกัด ดังนั้น การมีที่นาจึงเป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก และจะสามารถมีอยู่ไม่กี่ตระกูลที่เข้ามาตั้งรกรากอยู่ก่อน ซึ่งพอมีแรงงานในครัวเรือนและมีรายได้พอที่จะจ้างแรงงานมาช่วยบุกเบิกที่นาดังกล่าวมาแล้ว ความผูกพันจึงมีอยู่ระหว่างครัวเรือนและเครือญาติในกลุ่มตระกูลที่ช่วยกันบุกเบิกที่นามาด้วยกัน (กรณีตระกูลวังทูลและตระกูลเหรา)

จะเห็นได้จากกรณีตัวอย่าง พ่อของอินนั้นใช้แรงงานในครัวเรือนบุกเบิกและญาติมาช่วยบ้าง (เพราะลูกยังเล็ก) เมื่อลูกโตก็ได้ช่วยกันบุกเบิกมาเรื่อย ๆ ได้ที่นา รวม 12 ไร่ พ่อของอินนั้นมีลูก 7 คน เป็นหญิง 3 คน ชาย 4 คน ปัจจุบันพ่อแม่ตายหมดแล้ว ยังไม่ได้แบ่งมรดก แต่มีการตกลงกันไว้คือที่นา 12 ไร่ ให้น้องสาว 2 คน แบ่งกันทำกิน อินนั้นบอกว่าถ้าจะแบ่งก็ได้คนละน้อย ไม่พอทำกิน และบางคนก็ไม่อยากจะทำนาแล้ว จะซื้อมาเองดีกว่าแล้วสมัยนี้ (การซื้อมาเองคือการซื้อที่ดินระหว่างพี่น้องด้วยราคาที่อาจจะถูกหรือแพงกว่าราคาที่ดินตามปกติ แต่หลักสำคัญ

คือขายไปแล้ว หากจะซื้อคืนก็ได้ หรืออาจจะขอยืมพาอาศัยกันได้อยู่ เป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้ที่ดิน ไม่ถูกแบ่งซอย และเป็นการรักษาที่ดินทำกินไว้ในตระกูล) ตั้งแต่ที่ดินมีราคาการชุกชุมไปเปลี่ยน เป็นการซื้อขาย แม้กระทั่งพี่น้องกันเอง จึงตกลงจะขายแล้วเอาเงินมาแบ่งกัน (สัมภาษณ์ นายอินัน)

การสืบทอดในสมัยดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา ฝ่ายชายเปรียบเสมือนผู้ใช้แรงงานในครัวเรือน เป็นผู้ที่มีความสามารถในการใช้แรงงานในการผลิต สะท้อนให้เห็นการแบ่งมรดกในทางปฏิบัติคือ ถ้าครัวเรือนไหนมีที่นาไม่มากนักก็จะยกให้ผู้หญิง เพราะไม่สามารถไปบุกเบิกที่นาใหม่ได้ ส่วนผู้ชายมักจะได้เครื่องมือเช่น โถหรือควาย เพราะผู้ชายแต่งงานแล้วจะไปอยู่กับตระกูลฝ่ายภรรยา จึงสามารถทำกินบนที่ดินของภรรยาได้

การแบ่งมรดกหรือชาวบ้านเรียกว่าการสืบทอด จะมีสองลักษณะ คือ ลักษณะแรก การแบ่งขณะที่พ่อหรือแม่ยังมีชีวิตอยู่ และลักษณะที่สองการแบ่งหลังจากที่พ่อแม่ตายแล้ว สำหรับลักษณะแรกนั้นจะกำหนดให้มีส่วนของพ่อและแม่อีก 1 ส่วน (เรียกว่าหุ้นพ่อหุ้นแม่) นอกเหนือจากส่วนที่แบ่งให้ลูกแล้ว ซึ่งในภายหลัง เมื่อพ่อแม่เสียชีวิตแล้ว ที่ดินหุ้นพ่อหุ้นแม่นั้นก็จะตกอยู่กับลูกคนที่เลี้ยงดูพ่อแม่เป็นคนสุดท้าย ในกรณีของการสืบทอด ลักษณะที่สองนั้น จะแบ่งที่ดินให้ลูกทุกคนเท่าเทียมกัน หรือแบ่งตามที่พ่อแม่กำหนดไว้ก่อนตาย หรือทำพินัยกรรมไว้ และอาจจะมีส่วนของพ่อแม่หรือไม่ก็ได้แล้วแต่ตกลงกัน

ส่วนในการจะกำหนดขนาดของที่ดินทำกินที่จะให้มรดกนั้น ขึ้นอยู่กับคุณค่าในการใช้ประโยชน์ของที่ดินนั้นว่าจะตอบสนองต่อการยังชีพได้มากน้อยแตกต่างกันอย่างไร โดยดูจากการให้ผลผลิตและระยะใกล้ไกลจากชุมชน เช่น ถ้านาแปลงไหนน้ำดีเพราะอยู่หัวน้ำ ถือเป็นนาคุณภาพดีก็อาจแบ่งให้มรดกขนาดเล็กลง ถ้านาแปลงไหนอยู่ปลายน้ำและน้ำไม่ค่อยพอ เพียงก็ถือว่า เป็นนาคุณภาพไม่ดี ผู้รับมรดกก็อาจได้รับส่วนแบ่งใหญ่ขึ้น เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันในหมู่พี่น้องทุกคน

การแบ่งที่นาโดยพิจารณาถึงคุณค่าและศักยภาพของพื้นที่ในการผลิตหรือความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินเป็นสำคัญนั้น จะมีอยู่ในช่วงที่ยังไม่มีการสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์เอกชนเข้าไปสู่ชุมชน แต่เมื่อมีการออกเอกสารสิทธิตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 เป็นต้นมา ได้มีการระบุชื่อผู้ถือครองที่ดินลงในเอกสารสิทธิ ซึ่งทำให้ผู้เป็นเจ้าของนั้นมีสิทธิชอบธรรมตามกฎหมายที่จะนำที่ดินไปใช้ประโยชน์ได้ตามอำเภอใจ ซึ่งทำให้เป็นพื้นฐานในการซื้อขายที่ดินในเวลาต่อมา จากเดิมที่มองคุณค่าที่นาที่ผลผลิต โดยมองว่านาแปลงนี้ให้ผลผลิตดีหรือไม่ และให้ผลผลิตมากน้อยแค่ไหน แต่ปัจจุบันจะ

ถือขนาดเป็นเกณฑ์ เมื่อต้องการซื้อขายจะต้องถามว่าไร่ละเท่าไร เมื่อมีขนาดจำนวนมากไร่ก็จะได้เงินมาก และหากที่ดินติดกันเป็นผืนใหญ่ก็จะทำให้ที่ดินนั้นมีราคาสูงขึ้นตามความต้องการของชนิดของธุรกิจที่จะใช้ประโยชน์จากที่ดินในเชิงเศรษฐกิจส่วนบุคคล

อย่างไรก็ตาม การแบ่งที่นาแต่เดิมนั้นก็มีข้อจำกัดอยู่บ้าง กล่าวคือ บางครัวเรือนมีลูกมาก แต่ที่นามีน้อยจึงต้องแบ่งออกเป็นแปลงเล็กแปลงน้อย ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาในการผลิตได้ไม่เพียงพอแก่การยังชีพ ชาวบ้านก็พยายามที่จะรักษาที่นาให้อยู่ในขนาดที่เหมาะสมกับการผลิตที่มีประสิทธิภาพ โดยอาศัยประเพณีการขายที่นาในระหว่างพี่น้องที่ชาวบ้านเรียกว่า "การชู้ย" ซึ่งหมายถึงการซื้อขายด้วยการจ่ายเงินเป็นงวดระยะยาว และบางครั้งก็อาจมีราคาต่ำกว่าราคาซื้อขายทั่วไป การชู้ยนี้เป็นการตอกย้ำให้เห็นว่าชาวบ้านยังคงยึดถืออุดมการณ์ที่ว่า ที่นาคือสมบัติของตระกูล จึงพยายามให้คงอยู่ในตระกูล เช่น ในปี 2525 กรณีนายเกษมชู้ยเอาที่นาของพี่ชายคือนายนวล 3 ไร่กว่า ซึ่งเป็นมรดกของนางตาผู้เป็นแม่ในราคา 30,000 บาท ในขณะที่ราคาประเมินไว้ไร่ละ 50,000 บาท (สัมภาษณ์นายเกษม)

แต่เมื่อระบบกรรมสิทธิ์เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ประเพณีการชู้ยอาจทำให้เกิดความขัดแย้งในหมู่ญาติพี่น้อง ดังเช่นกรณีที่มีญาติพี่น้องบางคนหาประโยชน์จากประเพณีการชู้ย ซึ่งวางอยู่บนหลักการของความสัมพันธ์ของเครือญาติ กล่าวคือ เมื่อพี่ได้ชู้ยที่ดินมาจากน้องในราคาที่ต่ำ แล้วนำมาขายต่อให้แก่บุคคลอื่นซึ่งไม่ใช่สมาชิกในตระกูล ด้วยราคาที่แพงกว่ามาก ซึ่งพบกรณีดังกล่าวในสองหมู่บ้านจำนวน 6 ราย

สำหรับกรณีการแบ่งมรดกที่ดินเป็นที่ดินเพื่ออยู่อาศัย จะยึดหลักให้ความสำคัญกับการเลี้ยงดูบุพการี โดยผู้ที่เลี้ยงดูพ่อแม่ นอกจากจะได้รับส่วนแบ่งของตนเองเช่นพี่น้องคนอื่น ๆ แล้วยังจะได้มรดกส่วนที่แบ่งไว้เป็นทุนของพ่อแม่ ซึ่งมักจะรวมที่ดินบ้านเรือนและตัวเรือนด้วย ตัวอย่างเช่น กรณีของนางดี ได้มรดกที่นาหุนของแม่แล้ว ยังได้ที่ดินและเรือนอีกด้วยแต่นางดีได้แบ่งที่ดินให้น้องได้ปลูกบ้านอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน และกรณีของยุจินเป็นลูกผู้หญิงคนสุดท้ายอยู่กับพ่อแม่จนพ่อแม่เสียชีวิตจึงได้เรือนและที่ดินเป็นมรดก ในกรณีของที่บ้าน ส่วนมากจะไม่แบ่งให้พี่น้องแต่ละคน เพราะถือว่าเป็นสมบัติร่วมกันของตระกูล เมื่อใครแต่งงานก็สามารถจะปลูกเรือนขึ้นอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน จึงพบว่าบริเวณกลุ่มบ้านที่เป็นญาติกัน ในสองหมู่บ้านกรณีศึกษา จะมีอยู่ 2 - 5 หลังคาเรือนที่เป็นพี่น้องท้องเดียวกัน และพบว่าที่บ้านกรณีของตระกูลวังทูลนั้น ไม่สามารถจะไปออกเอกสารสิทธิได้ เพราะในกลุ่มบ้านนั้นไม่สามารถจะแบ่งกันได้ (สัมภาษณ์นางดีและนางยุจิน)

นอกจากนั้น ลานหน้าบ้าน หรือสวนหลังบ้าน และบ่อน้ำ ถือเป็นที่รั้วลั่นร่วมของตระกูล การยึดถือเช่นนี้ทำให้เห็นว่าการถือครองที่ดินตามประเพณีนั้น ให้ความสำคัญกับการใช้ทรัพย์สินร่วมกันของคนในตระกูล ซึ่งต่างจากระบบกรรมสิทธิ์เอกชนที่ถูกผลักดันเข้ามาจากภายนอกชุมชน ที่เป็นสิทธิการใช้ เป็นของส่วนบุคคลอย่างเด็ดขาด แต่สำหรับสังคมชุมชนนั้น การแบ่งแยกทรัพย์สินอย่างเด็ดขาดกลับเป็นเหตุที่บ่งบอกถึงความขัดแย้ง ดังในกรณีของอุ้งสม ที่เล่าว่าที่บ้านและเรือน ถ้าแบ่งกันจะต้องรื้อยุงข้าวหรือรื้อบ้านแบ่งกัน เป็นสิ่งที่ชาวบ้านไม่ทำ แม้แต่การล้อมรั้วยังแสดงว่าญาติพี่น้องทะเลาะกัน ดังนั้นจึงถือได้ว่าที่บ้านจึงอยู่ในการควบคุมและจัดการของเครือญาติ ซึ่งเป็นที่ดินที่จะไม่แบ่งให้พี่น้องแต่ละคน เพราะที่ตั้งบ้าน เรือนเป็นกลุ่มก้อนของพี่น้องที่ต้องพึ่งพาอาศัย แรงงานในการผลิตร่วมกัน ในสายตาของชาวบ้านแล้ว ที่บ้านจึงมีความมั่นคงในการถือครองมาก ทำให้ชาวบ้านไม่เห็นความจำเป็นจะไปขอเอกสารสิทธิ

ในกรณีของที่ดินสวน ซึ่งมักจะอยู่ถัดจากนาขึ้นไป หรือหลังบ้าน ที่สวนบางแห่งเป็นที่ไร่เก่า ซึ่งครัวเรือนได้ปลูกพืชสารพัดชนิด ทั้งไม้ผลยืนต้นและผักต่าง ๆ เดิมทีนั้นแปลงไหนที่อยู่ติดกับสวน คนที่ได้นำแปลงนั้นไปก็จะได้ที่สวนไปด้วย แต่บางครั้งไม่ค่อยมีคนอยากได้ เพราะทุรากและไม่มีเวลาดูแล ชาวบ้านมองความสำคัญที่ใช้ประโยชน์และจำนวนแรงงานเมื่ออยู่ ส่วนสวนหลังบ้าน หากใครได้ที่บ้านก็จะได้สวนหลังบ้านไปด้วย เช่นกรณีของนายเจริญ ได้รับมรดกที่ดินซึ่งอยู่ติดกับที่นาจากแม่และอาศัยทำกินอยู่ทุกวันนี้ สำหรับการได้ที่สวนจากการจับจอง เช่นกรณีของนายพร ซึ่งไม่มีที่นา และได้จับจองที่ดินทำกินไว้ 2 แปลง เดิมปลูกข้าวไร่มาก่อน ภายหลังถูกรบกวนสิทธิจากการปลูกป่าของรัฐ เลยเอากล้วยไปปลูกทั้งไร่เป็นการแสดงสิทธิครอบครองต่อมากลายเป็นส่วนกล้วย ที่สามารถให้ผลผลิตต่อครอบครัวของนายพรตลอดมา ปัจจุบันแบ่งให้ลูก 2 คน คนละแปลง จากข้อจำกัดเกี่ยวกับที่ดินทำกินของสองหมู่บ้าน เพราะที่นามีน้อย แต่ประชากรเพิ่มขึ้น ที่สวนสามารถให้ผลผลิตเป็นเงินได้ การแบ่งมรดกจึงหันมาให้ความสำคัญต่อที่สวนมากขึ้น ในกรณีของที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิเช่น กรณีของเลิศแบ่งที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิใด ๆ เป็น 2 ทุน (2 แปลง) คือ ของพ่อแม่และของลูกสาว (สัมภาษณ์นายพร).

ส่วนที่สวนที่มีเอกสารสิทธินั้น ชาวบ้านถือว่ามีความมั่นคงเพราะไม่ต้องกลัวว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐจะมายึดเอาไปปลูกป่า จึงมีการแบ่งมรดกที่ดินเหมือนที่นา ทั้งยังมีราคาดี เพราะที่สวนที่มีเอกสารสิทธิได้สร้างความมั่นคงให้กับบุคคลภายนอกที่เข้ามาซื้อเพื่อปลูกบ้าน และทำสวนสำหรับพักผ่อน โดยไม่ต้องกังวลเกี่ยวกับถูกกล่าวหาว่าบุกรุกพื้นที่ป่า ทำให้เกิดการซื้อขายที่ดินที่มีเอกสารแสดงกรรมสิทธิ์มากขึ้น ในสองหมู่บ้านกรณีศึกษา

ในกรณีที่ไร่ เป็นพื้นที่ที่ปลูกข้าวไร่เพื่อบริโภค นับว่าเป็นทางเลือกสำหรับคนที่ไม่มีที่นา และที่สวน แต่มีแรงงานในครัวเรือนพอที่จะปลูกข้าวไร่ไว้กิน โดยพบว่าในหมู่บ้านทั้งสองจะไม่มี การสืบทอดหรือแบ่งมรดกที่ไร่ เพราะไม่ถือว่าเป็นทรัพย์สินของคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นของทุกคนใน หมู่บ้าน การทำไร่จึงสะท้อนหลักสิทธิการใช้ (Usufruct) อย่างชัดเจน กล่าวคือ เพียงแต่ รู้ว่าใครทำกินตรงไหนบ้าง ถ้าไม่มีแรงงานทำหรือเลิกทำคนอื่นในหมู่บ้านก็จะไปทำ อื่นสุดแล้วว่า แต่ก่อนครัวเรือนไหนมีแรงงานก็สามารถไปแผ้วถางปลูกข้าวไร่ไว้กิน ซึ่งจะ ไปกันเป็นกลุ่ม เครือญาติ เพราะจะได้ช่วยกันผลิตด้วย

ในปัจจุบันที่ไร่ถูกจำกัดจากรัฐให้ทำข้าวอยู่ที่เดิม ไม่สามารถมีสิทธิการใช้ในที่ไร่ได้หลาย แปลง ทำให้มีการครอบครองเป็นสมบัติส่วนบุคคล และใช้พื้นที่ทำทุกปี หรือไม่กี่ปลูกกล้วยทั้งไร่ เพื่อปลูกดิน แม้ว่าที่ไร่ของเกษตรกรจะอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ นอกจากรัฐไม่ให้เอกสารสิทธิ แล้วก็มีได้ดำเนินการจับกุมตามกฎหมายกับเกษตรกรแต่อย่างใด เพราะเกษตรกรบางรายได้อ้าง สิทธิการใช้พื้นที่มาก่อนที่รัฐจะเข้ามาประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ เมื่อที่ไร่เป็นสมบัติส่วนตัว จากการแสดงสิทธิการใช้อย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และมีราคาจากการที่มีคนภายนอกเข้ามา ขอซื้อที่ไร่ไม่มีเอกสารสิทธิ เพื่อจะได้มีสิทธิครอบครองพื้นที่เป็นพื้นที่ใหญ่ ๆ ตามความเหมาะสมของ ธุรกิจบ้านจัดสรร นักธุรกิจบางรายซื้อแล้วให้เจ้าของเดิมทำกินอยู่เพื่อให้ชาวบ้านเป็นกันชนกับรัฐ หากเจ้าหน้าที่รัฐจะเข้าไปดำเนินการทางกฎหมายก็จะเกิดความขัดแย้งกับเกษตรกร จากเหตุผล ดังกล่าวจึงเริ่มมีการยกที่ไร่ให้กับลูกในยุคนั้น และพบอยู่ 2 รายในบ้านปางม่วงได้รับที่ไร่เป็นมรดก จากพ่อ และขายให้นักธุรกิจไปแล้ว ส่วนอีก 2 รายในบ้านปางสา่งได้รับที่ไร่จากพ่อแม่เช่นกัน และได้ปลูกกล้วยทั้งไร่ เพื่อแสดงสิทธิการใช้อยู่ ป้องกันไม่ให้ใครมาใช้พื้นที่นั้นเพื่อที่จะรอขายที่ไร่ ดังกล่าว (อยู่ห่างจากที่นาและที่สวนที่นักธุรกิจซื้อไว้ จึงขายยาก)

การให้ความสำคัญกับพื้นที่ซึ่งเป็นที่ไร่ เกษตรกรที่ปลูกข้าวไร่แล้วว่า สำหรับเกษตรกร แล้วที่ไร่เคยให้ความมั่นคงต่อการผลิตควบคู่กับการทำนาปี และเป็นส่วนหนึ่งในการดำรงอยู่ของ ชุมชนที่มีที่ราบจำกัด แต่เมื่อรัฐไม่ยอมรับพื้นที่ไร่ให้เป็นพื้นที่ถือครองอย่างถูกต้อง เพราะรัฐมองว่า ไม่ใช่ระบบเกษตรถาวร และไม่ออกเอกสารสิทธิให้ ชาวบ้านจึงรู้สึกไม่มั่นคงต่อการใช้พื้นที่ไร่ เป็นอย่างยิ่ง เมื่อรัฐเข้ามาแสดงสิทธิในการจัดการพื้นที่ป่าและปลูกสวนป่า ซึ่งเป็นบริเวณเดียวกับ ที่ทำกินของเกษตรกร เพราะมักจะถูกเจ้าหน้าที่ข่มขู่ให้เลิกทำกิน

สรุปได้ว่า การสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์เอกชนขึ้น โดยมีกฎหมายที่ดินเป็นพื้นฐานในการบังคับสิทธินั้นแตกต่างจากระบบการบังคับและรับรองสิทธิตามจารีตประเพณีที่มีอยู่เดิมในหมู่บ้านมาก ในขณะที่ชุมชนดั้งเดิมพยายามจะรักษาที่ดินไว้ในกลุ่มตระกูลและชุมชนตามประเภทของที่ดิน ที่ให้ประโยชน์ในการดำรงอยู่ของเกษตรกรทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่เห็นได้ชัดเจน เช่น กรณีที่นาเกษตรกรให้ความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของครัวเรือน กลุ่มตระกูล และชุมชน จึงมีจารีตประเพณีรักษาที่ดินไว้โดยการสืบทอด เมื่อครอบครัวใดมีที่ดินไม่พอแบ่งให้ลูกทุกคน ครอบครัวนั้นก็เลือกที่จะแบ่งให้แก่ลูกผู้หญิงเป็นผู้สืบทอดมากกว่าลูกชาย เพราะตามประเพณี ลูกผู้หญิงต้องเป็นผู้สืบสายตระกูลฝ่ายชายของแม่อยู่แล้ว ส่วนลูกผู้ชายจะต้องไปหาที่ดินเอาใหม่ หรือไปใช้แรงงานในครัวเรือนของฝ่ายหญิงที่ฝ่ายชายไปแต่งงานด้วย หรือใช้ประเพณีการชู้ เพื่อไม่ให้ที่ดินแบ่งซอยเล็กจนไม่เหมาะแก่การผลิต

แต่ระบบกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายที่ดินให้ความสำคัญกับกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล จึงทำให้เกิดการแบ่งแยกที่ดินออกเป็นแปลงย่อย ๆ และอยู่ในการถือครองของปัจเจกบุคคลตามนัยนี้ เจ้าของที่ดินมีอำนาจในการใช้และจัดการที่ดินของตนได้โดยสมบูรณ์ และไม่ต้องขึ้นอยู่กับกลุ่มตระกูลอีกต่อไป ผลก็คือ ที่ดินไม่ถือเป็นสมบัติของตระกูลที่สืบทอดกันมา แต่อยู่ภายใต้กรรมสิทธิ์เอกชนที่ถูกกำหนดจากกฎหมายและระบบเศรษฐกิจภายนอก โดยที่ชุมชนและครอบครัวไม่มีบทบาทในการควบคุมจะมีผลทำให้เกิดปัญหาในการถือครอง และความขัดแย้งมากขึ้น ทั้งจากการนำประเพณีการชู้ที่วางอยู่บนหลักของความสัมพันธ์ของเครือญาติบิดเบือนไป โดยการขายให้กับบุคคลซึ่งไม่ใช่สมาชิกในตระกูล และที่สำคัญ ระบบกรรมสิทธิ์เอกชนไม่สามารถเป็นหลักประกันความมั่นคงในการถือครองให้แก่ชาวบ้าน ผู้ที่มีฐานะยากจนได้ ตรงกันข้าม กลับเพิ่มความไม่มั่นคงในการถือครองเมื่อชาวบ้านต้องเผชิญกับความเสี่ยงในระบบเศรษฐกิจการค้า (อาเน็ทท์ กาญจนพันธุ์ 2532 : 26) จนนำไปสู่การสูญเสียที่ดินได้ง่ายขึ้น ดังจะได้วิเคราะห์สาเหตุในหัวข้อต่อไป

3. สาเหตุของการสูญเสียที่ดิน

การสูญเสียที่ดินไม่อาจมองว่ามีสาเหตุเฉพาะในเชิงเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว เพราะการเปลี่ยนแปลงการถือครองที่ดินไม่จำเป็นต้องดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ของอุปสงค์กับอุปทาน หรือขึ้นอยู่กับความต้องการซื้อและความต้องการขายที่ดินเท่านั้น การมองจากเหตุผลดังกล่าวจะไม่เห็น

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น และทำให้ค้นหาต้นตอของปัญหาไม่พบ ดังนั้น จะต้องมองถึงเงื่อนไขที่เกิดจากนโยบายการพัฒนาของรัฐที่สนับสนุนการขายตัวทางเศรษฐกิจด้วยการให้ความสนใจภาคธุรกิจมากกว่าภาคการเกษตร ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนการใช้ที่ดินและข้อจำกัดในการผลิตของเกษตรกร โดยไม่สนใจศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่

ในขณะที่ทุนและรัฐ เข้ามาควบคุมและจัดการที่ดินของชุมชนมากขึ้น กลับจะมีผลให้ชุมชนสูญเสียที่ดินได้เร็วขึ้น โดยเฉพาะในกรณีของที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ ซึ่ง อำนันท์ กาญจนพันธุ์ ได้ศึกษาการเร่งรัดออกโฉนดที่ดินของรัฐ พบว่า ระบบกรรมสิทธิ์ที่รัฐมองว่าจะช่วยให้เกิดความมั่นคงในการถือครองนั้น กลับทำให้ชาวนาเผชิญกับปัญหาความไม่มั่นคงในการถือครองที่ดินเพิ่มขึ้น เพราะหลักประกันจากเอกสารสิทธิจะทำให้ที่ดินอ่อนไหวต่อกลไกของตลาดมากกว่าเดิม ซึ่งเดิมเคยอยู่ภายใต้หลักประกันของครัวเรือนและชุมชน อำนาจการตัดสินใจต่อการจัดการทรัพย์สินนั้นอยู่กับสมาชิกของครัวเรือนและของชุมชนเป็นหลัก เมื่ออำนาจการตัดสินใจต่อการจัดการที่ดินขึ้นอยู่กับส่วนบุคคลก็จะเห็นประโยชน์เฉพาะหน้าได้ในกระแสที่ต้องผลิตเพื่อการค้า ชาวนาจะเผชิญกับความไม่มั่นคงในการถือครองที่ดิน (อำนันท์ กาญจนพันธุ์ 2532 : 23 - 25)

ในอดีต การซื้อขายที่ดินจะยึดถือคุณค่าความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินและการให้ผลผลิต ซึ่งมักเป็นการซื้อขายกันระหว่างสมาชิกภายในชุมชนด้วยตนเอง เพราะเป็นเพียงการซื้อขายสิทธิการใช้ เนื่องจากในขณะนั้นยังไม่มี การออกเอกสารสิทธิ ส่วนการซื้อขายที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิในปัจจุบันนั้น เป็นการกว้านซื้อที่ดินต่อเนื่องจากที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ เพื่อป้องกันสิทธิที่ผู้อื่นจะเข้ามาใช้ที่ดินดังกล่าวในอนาคต ซึ่งจะได้อธิบายรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

แต่ปัจจุบันการซื้อขายที่ดินมักเกิดขึ้นในที่ที่มีเอกสารสิทธิ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเหตุผลในการซื้อขายที่ดินในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปจากเดิม ที่เคยเน้นสิทธิการใช้ประโยชน์มาให้ความสำคัญกับมูลค่าของที่ดิน และความมั่นคงในการถือครอง ซึ่งต้องได้รับการรับรองจากรัฐ ในลักษณะเช่นนี้ การประเมินราคาที่ดินจะมีความสำคัญอย่างมาก แต่ปรากฏว่าหลักการที่ใช้ในการประเมินนี้มักขึ้นอยู่กับกลุ่มบุคคลภายนอก ในกรณีของหน่วยราชการมักจะประเมินว่าที่ดินมีราคาสูงกว่าที่นา เพราะยึดหลักระยะห่างจากถนนหรือความสะดวกในการเข้าถึงที่ดินเป็นเกณฑ์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการประเมินดังกล่าวกระทำไปบนพื้นฐานของผลประโยชน์ทางธุรกิจ

จากการที่มูลค่าของที่ดินถูกทำให้เปลี่ยนจากคุณค่าในการใช้มาสู่มูลค่า หรือราคาในเชิงธุรกิจมากขึ้น มีผลทำให้ชาวนาน้อย ๆ สูญเสียอำนาจในการใช้และการจัดการที่ดินลง ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจน ในกรณีของการขายที่ดินของชาวนานซึ่งมีที่มาจากเหตุผลหลายประการด้วยกัน

ในประการแรก เป็นการขายที่ดินที่เกิดจากปัญหาในการแบ่งมรดก ทั้งนี้เพราะชาวบ้านมีพื้นที่ถือครองขนาดเล็กอยู่แล้ว เมื่อต้องแบ่งมรดกให้ลูกหลานที่มีจำนวนมากขึ้น ทำให้พื้นที่ถือครองต้องถูกแบ่งซอยเป็นแปลงย่อย ๆ ที่มีขนาดเล็กมากจนไม่คุ้มค่ากับการลงแรงและลงทุนไปในการผลิตเพื่อขายอีกต่อไป ขณะเดียวกันราคาที่ดินก็ได้เพิ่มสูงขึ้น ชาวบ้านจึงมีแนวโน้มที่จะขายที่ดินนำเงินมาแบ่งกันในหมู่พี่น้อง มากกว่าจะรักษาที่ดินไว้เพื่อการผลิตต่อไป

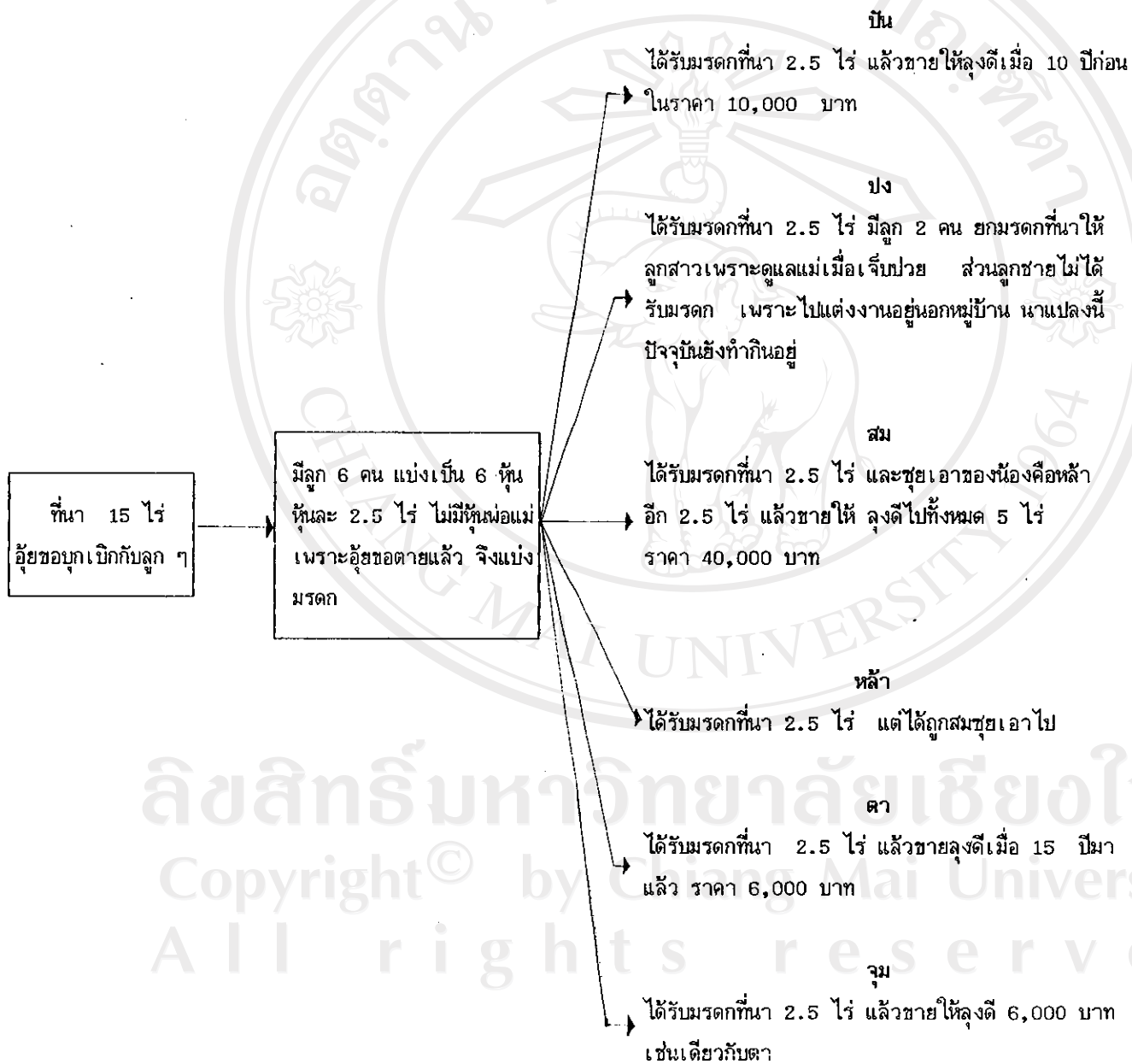
กรณีการขายที่ดินหลังจากการรับมรดกเกิดขึ้นทำนองเดียวกันในหมู่บ้านการศึกษาทั้งสองแห่ง ดังตัวอย่างที่เห็นได้ในการนี้ของการแบ่งมรดกของอ้ายซอ ซึ่งมีมรดกเป็นพื้นที่นาจำนวน 15 ไร่ ได้มาโดยการบุกเบิกกับลูก ๆ 6 คน เมื่ออ้ายซอเสียชีวิต มรดกที่นาจึงถูกรังวัดออกเอกสารสิทธิแล้วแบ่งกันคนละ 2.5 ไร่ ทำให้พื้นที่นาจำนวน 15 ไร่ถูกแบ่งซอยออกเป็น 6 แปลง นายสมเป็นลูกคนที่สามจึงขอซุยกเอาที่นาของนายหล้าซึ่งเป็นลูกคนที่สี่ เพราะนายหล้าไปแต่งงานนอกหมู่บ้าน แต่หลังจากนั้น นายสมก็ขายที่นาทั้งหมด 5 ไร่ ให้กับลุงดี เพราะไม่มีแรงงานในครัวเรือนที่จะทำนา ต่อมาทั้งนายป็นลูกคนที่หนึ่ง นางตาลูกคนที่ห้า และนางจุมลูกคนที่หก มีที่นาขนาดเล็ก ไม่พอแบ่งให้ลูก ๆ จึงขายที่นาให้กับลุงดีซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน และมีที่นาอยู่ในบริเวณติดกัน เพื่อนำเงินมาแบ่งให้ลูกคนละเท่า ๆ กัน ส่วนนางปงได้ยกมรดกให้ลูกสาวและยังคงทำกินอยู่ในปัจจุบัน (ดูแผนภูมิที่ 5.1)

กรณีการแบ่งมรดกของอ้ายบุญ ซึ่งเป็นพื้นที่นาจำนวน 4 ไร่ ที่สามารถสืบทอดมาจนถึงรุ่นหลานและรุ่นเหลน อ้ายบุญมีลูกชาย 5 คน แต่ได้แบ่งที่ดินออกเป็น 4 ส่วน ๆ ละ 1 ไร่ ให้ลูก 4 คน ส่วนอีก 1 คนได้ควาย 1 คู่ เนื่องจากที่ดินเมื่อแบ่งแล้วได้คนละ 1 ไร่ ทำให้มีขนาดเล็ก ดังนั้น อ้ายเป้งลูกคนที่หนึ่งจึงซุยกเอาที่นาของอ้ายกาซึ่งเป็นลูกคนที่สาม และอ้ายอ้ายลูกคนที่สองได้ซุยกเอาที่นาของอ้ายแก้วลูกคนที่ห้า ทำให้อ้ายเป้งและอ้ายอ้ายมีที่ดินคนละ 2 ไร่ สืบต่อมาจนถึงรุ่นลูก

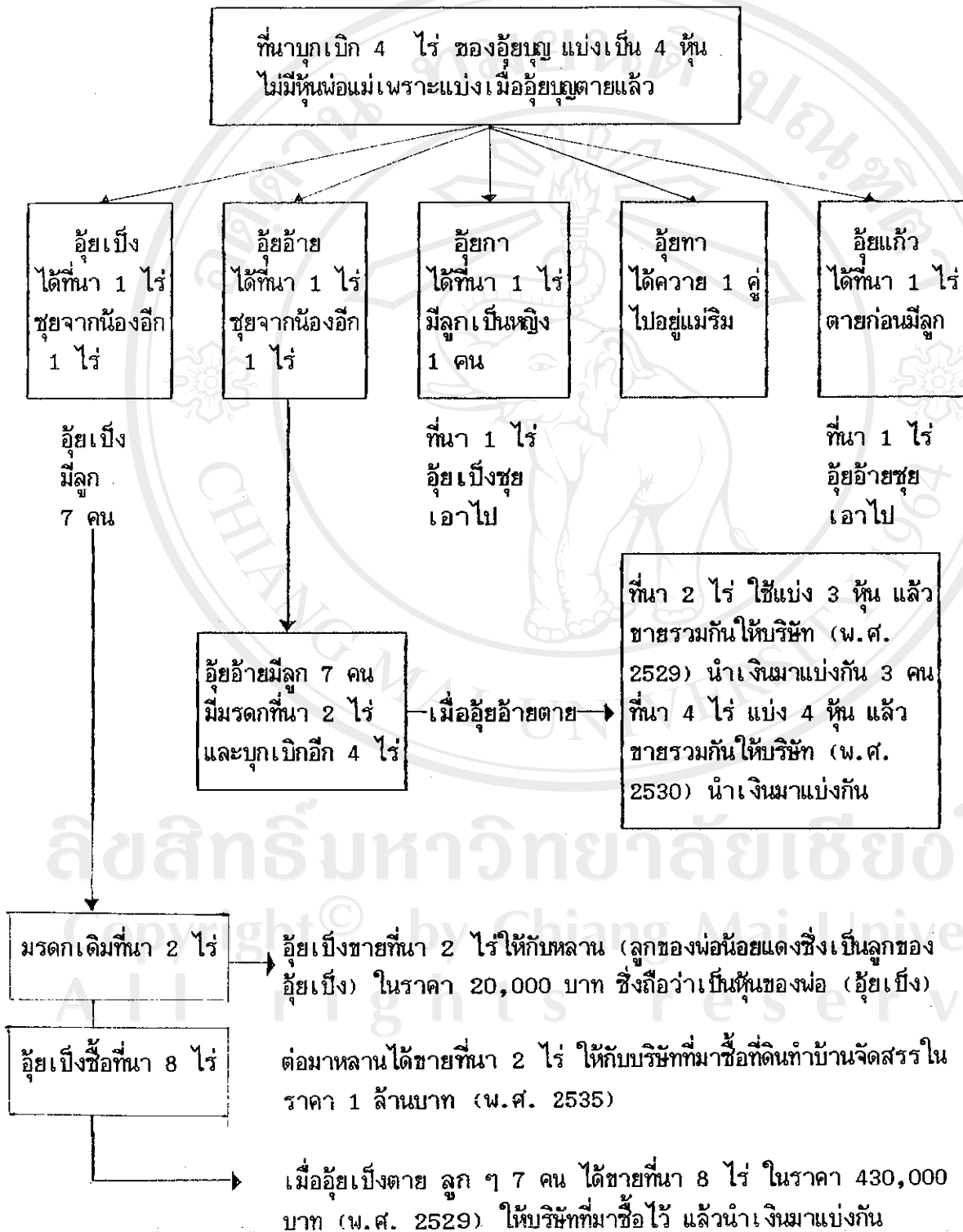
ต่อมาอ้ายเป้งมีมรดกคือที่นาเพิ่มขึ้นอีกจำนวน 8 ไร่ รวมเป็น 10 ไร่ และอ้ายเป้งได้ขายที่นาจำนวน 2 ไร่ เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายหนี้ยังมีชีวิตอยู่ และเมื่ออ้ายเป้งเสียชีวิต ลูกของอ้ายเป้งจำนวน 7 คน จึงได้ขายที่นาที่เหลือคือจำนวน 8 ไร่ แล้วนำเงินมาแบ่งกัน

ส่วนมรดกที่นาของอ้ายอ้าย ต่อมาได้บุกเบิกที่นาเพิ่มอีก 4 ไร่ รวมเป็น 6 ไร่ เมื่ออ้ายอ้ายเสียชีวิต ลูกของอ้ายอ้ายซึ่งมีถึง 7 คนไม่สามารถจะแบ่งที่นากันได้ จึงได้ขายให้กับนักธุรกิจไปแล้วนำเงินมาแบ่งกัน (ดูแผนภูมิที่ 5.2)

แผนภูมิ 5.1 การจัดการแบ่งมรดกที่ดินของอัยขอ

แผนภูมิที่ 5.2 การจัดการแบ่งมรดกที่นาของอัยบุญ มีลูกชาย 5 คน

กรณีการแบ่งมรดกที่นาของอ้อยอุ่ม มีที่นาจำนวน 9 ไร่ ที่จะแบ่งให้ลูก 3 คน ๆ ละ 3 ไร่ คืออ้อยดำ ลูกคนที่หนึ่ง ซึ่งต่อมามีลูกถึง 7 คน จึงได้ขยเอาที่นาของอ้อยดำ เป็นลูกคนที่สาม (ไม่ได้แต่งงาน) เพื่อจะได้มีที่นาพอเพียงในการทำนา ส่วนอ้อยดำเป็นลูกคนที่สอง มีลูก 1 คน และสามารถทำนาได้ระยะหนึ่ง แต่ที่นาถูกบุคคลภายนอกมาซื้อล้อมไว้ทุกด้าน จึงได้ขายไป ส่วนในครอบครัวของอ้อยดำสามารถบุกเบิกที่นาเพิ่มอีก 2 ไร่ รวมเป็นที่นาทั้งจากมรดก การขย และบุกเบิกเป็น 8 ไร่ แต่จะต้องแบ่งให้ลูก 7 คน ทำให้ลูก 4 คนที่มีที่นาอยู่ในบริเวณเดียวกันเห็นว่าที่นามีขนาดเล็ก จึงได้ขายที่นาแล้วนำเงินมาแบ่งกัน ส่วนลูกอีก 3 คน ยังคงทำนาอยู่ในปัจจุบัน (ดูแผนภูมิที่ 5.3)

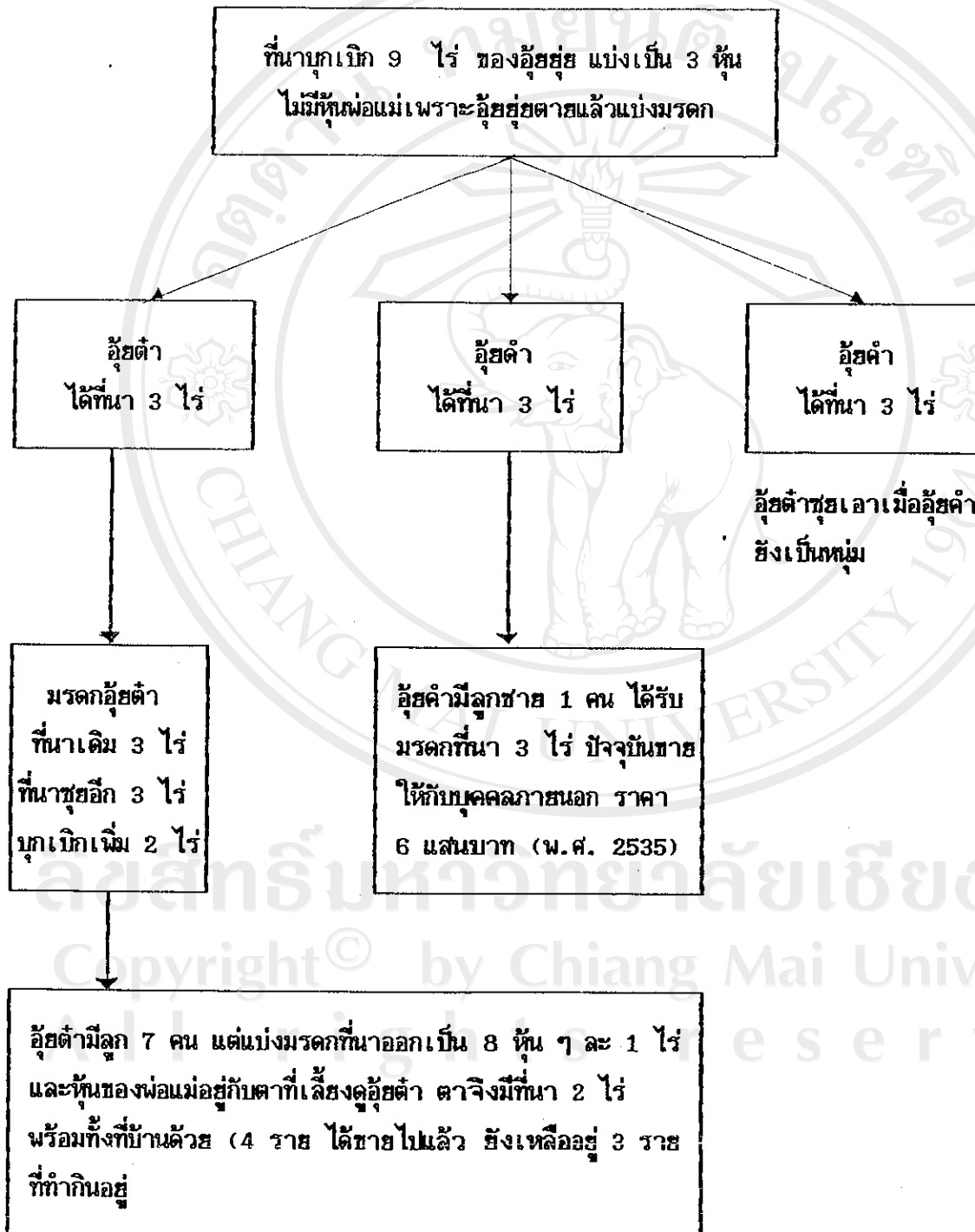
จากกรณีดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า เกษตรกรมิได้คิดที่จะขายที่ดินทำกินทั้งหมด เช่นกรณีของเกษตรกร 3 ครอบครัว ไม่ขายที่นา และให้เหตุผลว่า หากขายไปแล้วจะเอาข้าวที่ไถนกิน ดังนั้น เกษตรกรที่ยังคงต้องการผลิตเพื่อบริโภคเอาข้าวไว้กินยังคงมีอยู่ ความจำเป็นในการขายที่ดินเพื่อหวังเงินที่จะนำมาแบ่งกันจึงไม่ใช่สาเหตุของการขายที่ดินเพียงอย่างเดียว

ประการที่สอง เป็นการขายที่ดินที่เกิดเพราะถูกแรงกดดันจากการตกอยู่ในสภาวะที่เป็นหนี้ การขายที่ดินด้วยเหตุทำนองนี้ปรากฏขึ้นบ่อยครั้งในทั้งสองชุมชน ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อสอบถามชาวบ้านถึงเหตุผลการขายที่ดินมักจะได้รับคำตอบบ่อยครั้งที่เดียวว่าขายเพื่อใช้หนี้ เอาไว้ซื้อกิน ยามเจ็บป่วยจะต้องเข้าโรงพยาบาล ซึ่งปรากฏให้เห็นได้ชัดเจนในตัวอย่างของกรณีต่อไปนี้

กรณีแรก เริ่มจากการที่อ้อยแดง ซึ่งเป็นเกษตรกรที่มีฐานะดี กู้เงินจาก ธกส. ตามสัญญาระยะปานกลาง (3 ปี) ได้เงินมาจำนวน 40,000 บาท เพื่อนำเงินมาลงทุนปลูกกะหล่ำ โดยใช้ที่ดินเป็นหลักค้ำประกัน ในปีแรกราคากระหล่ำลืตกต่ำ ทำให้ขายกระหล่ำลืได้เงินมาเพียง 2,300 บาท ในปีที่ 2 อ้อยแดงลงทุนปลูกผักกาด แต่ต้องพบกับอากาศร้อน ผักกาดไม่ขึ้นหัว ทำให้ไม่ได้ขาย ในปีที่ 3 ลงทุนปลูกถั่วเหลือง และขายได้เงินมา 7,200 บาท ซึ่งอ้อยแดงก็ต้องนำเงินจำนวนนี้ไปจ่ายคืนให้ ธกส. เพื่อชดใช้ค่าเงินต้นและดอกเบี้ยทั้งหมด ส่วนใหญ่ก็จะเป็นดอกเบี้ย และเงินต้นบ้าง เมื่อครบระยะเวลา 3 ปีตามสัญญาที่จะต้องคืนเงินต้น อ้อยแดงไม่สามารถที่จะหมุนเงินมาจ่ายคืนเงินต้นได้ทันเวลา จึงต้องขายที่นาให้แก่ธุรกิจที่เข้ามาทำบ้านจัดสรรไป (สัมภาษณ์อ้อยแดง)

กรณีที่สอง นางสาวรินทร์ ซึ่งเป็นเกษตรกรปานกลาง ได้นำเอกสารสิทธิที่ดินประเภท นส.3 ของยายของตนไปกู้เงินจากพ่อค้าในเมืองได้เงินมา 200,000 บาท โดยต้องเสียดอกเบี้ย

แผนภูมิที่ 5.3 การพิจารณาแบ่งมรดกที่ดินของอัยยชัย มีลูก 3 คน

ร้อยละ 5 บาทต่อเดือน นางสาวรินทร์ ได้ใช้เงินนี้ดังกล่าวเพื่อค่าประกันและเป็นค่าใช้จ่ายให้สามีของนางไปทำงานต่างประเทศ แต่ปรากฏว่าถูกบริษัทจัดส่งแรงงานหลอกลวง ไม่สามารถเข้าทำงานได้จริง ทำให้ทั้งสองสามีภรรยาไม่สามารถหาเงินมาใช้หนี้ได้ ในที่สุดก็ต้องขายที่ดินให้กับนักธุรกิจจัดสรรที่ดินเช่นเดียวกัน (สัมภาษณ์นางสาวรินทร์)

กรณีที่สาม เมื่อนางดา ซึ่งเป็นเกษตรกรปานกลาง โดยมีสามีมีรายได้จากการรับจ้างขับรถ ต้องเข้ารับการผ่าตัดมดลูกถึง 2 ครั้ง ทำให้เสียค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลไปเป็นจำนวนมาก โดยนางดาต้องไปกู้ยืมเงินจากคนในหมู่บ้านมาจ่ายให้ แม้หลังจากโรงพยาบาลมาแล้วก็ไม่อาจทำงานรับจ้างได้เหมือนก่อน ทำให้หมดหนทางที่จะหาเงินมาใช้หนี้ได้ จึงต้องบอกขายที่ดินที่ตั้งบ้านของตนไปให้แก่สมาชิกในหมู่บ้านเดียวกัน เหตุที่ต้องขายที่ดินที่ตั้งบ้านเพราะนางดาไม่มีที่นา หลังจากขายที่นาแล้ว นางดาได้ไปอาศัยปลูกบ้านอยู่บนที่ดินของญาติ (สัมภาษณ์นางดา)

ประการที่สาม เป็นการขายที่ดินที่เกิดจากการที่เกษตรกรเห็นว่าจะได้ประโยชน์จากราคาที่ดินซึ่งค่อนข้างสูง จนทำให้มองเห็นว่าการทำนาอยู่ต่อไปไม่คุ้มค่า จากการศึกษาพบว่า มีเกษตรกรฐานะปานกลาง 2 ราย ที่ตัดสินใจขายที่ดินด้วยเหตุผลดังกล่าว ทั้งคู่ได้ขายที่นาให้แก่นักธุรกิจบ้านจัดสรร และนำเงินไปฝากธนาคารเพื่อใช้ดอกผลเลี้ยงชีพ โดยไม่ได้ทำอาชีพอื่นได้อีก นอกจากนั้น ชาวบ้านทั้งสองคนก็ยังใช้ดอกผลเพื่อส่งลูกเรียนหนังสือและซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค เช่น รถจักรยานยนต์ โทรศัพท์ ไว้ใช้เป็นของส่วนตัวเพื่อให้ลูกเทียมหน้าเทียมตาเพื่อน ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมบริโภคนิยมและการเลียนแบบเพื่อนบ้าน

ประการที่สี่ สาเหตุมาจากปัญหาของการใช้แรงงานในการผลิตของชุมชน ซึ่งมีปัญหาอยู่ 3 ประเด็นด้วยกัน ประเด็นแรกนั้นในวิถีการผลิตดั้งเดิม การใช้แรงงานจะเป็นลักษณะเอามือเอววันกัน ร่วมแรงกันผลิต ต่อมาเมื่อเกษตรกรได้รับการส่งเสริมให้ใช้ข้าวพันธุ์ใหม่ ซึ่งเป็นข้าวที่ไวแสงและให้ผลผลิตเร็ว ทำให้เกษตรกรจะต้องรีบปลูก มิเช่นนั้นต้นกล้าจะแก่เกินไป ทั้งยังต้องปลูกให้ทันต้นฤดูฝน จากข้อจำกัดเรื่องเวลา ทำให้เกษตรกรที่เคยช่วยกันปลูก ต้องต่างคนต้องรีบปลูกในที่นาของตนเอง โดยใช้แรงงานในครัวเรือนและต้องจ้างแรงงานเพิ่มเพื่อให้ทันกับการเพาะปลูกและการเก็บเกี่ยว เป็นการเพิ่มต้นทุนในการผลิตแก่เกษตรกรในหมู่บ้านกรณีศึกษาทั้งสองเป็นอย่างยิ่ง

ดังจะเห็นได้จากกรณีของลุงอิน เล่าว่า แต่ก่อนเคยใช้ข้าวพันธุ์พื้นเมือง เมื่อถึงฤดูทำนาจะหว่านกล้าไว้ ซึ่งสามารถถอนมาปลูกได้เรื่อย ๆ ประมาณ 15 - 20 วัน จะเหมาะสมกับการ

ไถนาเตรียมดินด้วยควาย ไม่เร่งรีบ สามารถใช้แรงงานในครัวเรือน มีการเอามือเอารำกันทำการผลิต แต่เมื่อการจ้างแรงงานเป็นการเพิ่มต้นทุน หลังจากได้ผลผลิตจะต้องใช้ค่าแรงจนไม่มีข้าวเหลือไว้กิน จึงได้เลิกผลิตหันไปรับจ้าง ต่อมาเมื่อนักธุรกิจมาขอซื้อที่นาจึงได้ขาย (สัมภาษณ์ลุงอิน)

ในประเด็นที่สองเป็นกรณีของการขาดแคลนแรงงานเฉพาะในฤดูกาลทำนา สองหมู่บ้านกรณีศึกษานั้นพบว่า ช่วงฤดูการทำนา เกษตรกรสามารถมีรายได้จากการเก็บหาหน่อไม้มาขายแล้วได้เงินมากกว่าไปรับจ้างด้านนา ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรผู้ผลิตรายย่อยที่ไม่สามารถหาจ้างแรงงานได้ เช่น กรณีนายสมคิดต้องเลิกทำนา และหันไปประกอบอาชีพเก็บหาของป่าขายในบางฤดู และรับจ้างทั่ว ๆ ไป เพราะไม่มีแรงงานในการทำนา นับว่าเป็นข้อจำกัดต่อเกษตรกรที่ทำนาเป็นอย่างมาก ในที่สุดก็ต้องเลิกทำนา และขายที่ดินทำกินไป (สัมภาษณ์นายสมคิด)

ในประเด็นที่สาม กรณีการรับค่าตอบแทนแรงงานในการทำนาแบบดั้งเดิมของหมู่บ้านทั้งสองนั้น เกษตรกรไร้ที่ดินสามารถมีข้าวกินโดยการไปใช้แรงงานแลกข้าวจากผู้ที่มีที่นา ซึ่งจะรับค่าแรงเป็นข้าววันละ 1 ถัง ต่อมาเกษตรกรต้องการรับค่าแรงเป็นเงิน ทำให้เกษตรกรรายย่อยที่ไม่สามารถหาเงินมาจ่ายค่าจ้างแรงงานได้ เพราะไม่มีทุน จากข้อจำกัดดังกล่าวทำให้เกษตรกรรายย่อยไม่สามารถจะทำงานได้ ในที่สุดก็หันไปหาอาชีพเก็บหาของป่าและรับจ้าง เช่นกรณีของนายจิตร ปล่อยให้หนี้ทั้ง 1 ปี เมื่อนักธุรกิจมาขอซื้อจึงได้ขายที่นา (สัมภาษณ์นายจิตร)

จึงกล่าวได้ว่า ปัญหาเกี่ยวกับแรงงานในการผลิตทั้งสามประเด็นนั้น จะส่งผลกระทบต่อเกษตรกรรายย่อยที่มุ่งจะผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก และไม่มีทุน ส่วนเกษตรกรรายนั้นยังคงสามารถทำการผลิตอยู่ได้ เช่น กรณีของลุงดี ทำนา 15 ไร่ ถึงแม้จะประสบปัญหาจากการไม่มีแรงงานในหมู่บ้านเมื่อถึงฤดูกาลทำนา และจะต้องจ่ายค่าแรงเป็นเงินก็ตาม ลุงดีสามารถไปจ้างแรงงานจากภายนอกหมู่บ้านมา 20 คน และยังสามารถใช้เทคโนโลยีช่วยในการผลิตได้เป็นอย่างดี เพราะมีทุนจึงทำให้เกษตรกรรายนี้สามารถผลิตข้าวเพื่อขายเป็นหลัก และยังรับซื้อข้าวของเกษตรกรคนอื่น ๆ มาสีในโรงสีของตนเอง แล้วขายข้าวสารให้เกษตรกรในหมู่บ้าน และหมู่บ้านใกล้เคียง (สัมภาษณ์ลุงดี)

ประการที่ห้า กรณีของปัญหาจากการจัดการทรัพยากรน้ำในระบบเหมืองฝายร่วมกันของเกษตรกร ซึ่งเป็นระบบการจัดการน้ำภายใต้หลักการจัดสรรเป็นส่วนผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม รวมทั้งกลไกในการร่วมมือกันระดมทรัพยากรของชุมชนควบคุมทรัพยากรน้ำ ในการผลิตของ

เกษตรกรรมมานาน (อุไรวรรณ ตันกิมยง 2528 : 185) นายประเสริฐเล่าว่านาแปลงเหนือ มีที่นาประมาณ 60 ไร่ มีเอกสารสิทธิประเภท นส.3 ก. เป็นที่นาของเกษตรกร 4 ครัวเรือน โดยใช้น้ำแม่ฮ้าวในการทำนา จากการร่วมแรงช่วยกันสร้างฝายซึ่งใช้ฝายไม้เนื้อแข็งเนื่องจาก เป็นฝายขนาดใหญ่ และอยู่ต้นน้ำ ทุกปีจะต้องซ่อมฝายกันหลายครั้ง หากแรงงานในครัวเรือนของผู้ใช้ฝายเดียวกันไม่พอเพียง บางครั้งจึงต้องจ้างแรงงานครัวเรือนที่ไม่มีที่นาในหมู่บ้านด้วย เป็นการพึ่งพากันในชุมชน และเมื่อก่อนไม้ทำฝายหาง่ายจากป่ารอบ ๆ หมู่บ้าน ต่อมาพื้นที่บริเวณ ใกล้เคียง ๆ ฝายอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ จึงไม่สามารถนำไม้มาใช้ได้ อีกทั้งแรงงานจะไปช่วยกัน สร้างฝายที่หายาก ได้สร้างข้อจำกัดต่อเกษตรกรที่ใช้ประโยชน์จากฝายนี้เป็นอย่างมาก ชาวบ้าน เคยขอขบประมาณของรัฐซื้อวัสดุแต่ไม่ได้เพราะมองว่าให้ประโยชน์เพียง 4 ครัวเรือน ในความเป็นจริงแล้วนาแปลงนี้เลี้ยงคนทั้งหมู่บ้านก็ว่าได้ ใครไม่มีที่นาก็มารับจ้างเอาข้าวไปกินได้ จาก ข้อจำกัดดังกล่าว เมื่อเกษตรกรไม่สามารถที่จะทอดน้ำให้ไหลไปตามลำเหมือง เพื่อหล่อเลี้ยงต้น ข้าวในยามที่ต้องการน้ำได้สม่ำเสมอ ทำให้ผลผลิตเสียหาย ไม่คุ้มกับทุนและเวลาที่เสียไป ใน สถานการณ์เช่นนี้เมื่อนักธุรกิจมาขอซื้ออ้อยยอดซึ่งมีที่นาอยู่ต้นน้ำ และเป็นหัวหน้าเหมืองฝาย ได้ ขายที่นาไปก่อน ยิ่งเหลืออ้อยรายยิ่งเพิ่มข้อจำกัดให้กับอีก 3 ครัวเรือน ที่จะจัดการเกี่ยวกับ เหมืองฝายได้ ต่อมาอีก 2 ปี 3 ครัวเรือนจึงขายที่นาให้กับนักธุรกิจไป (สัมภาษณ์นายประเสริฐ)

จากสาเหตุของการสูญเสียที่ดินทำกินที่ศึกษาในสองหมู่บ้านกรณีศึกษา ไม่พบว่าเกษตรกร ขายที่ดินเพราะเกิดจากสภาพแวดล้อม เช่น การขาดแคลนน้ำหรือดินเสื่อม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าที่ดิน ทำกินของสองหมู่บ้านเป็นที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเกษตรเป็นอย่างยิ่ง จึงกล่าวได้ว่า สา เหตุของการขายที่ดินนั้นมีเงื่อนไขที่มาจากภายนอกชุมชนเป็นส่วนใหญ่ จากการปฏิสัมพันธ์ระหว่าง รัฐ กลุ่มทุน และชุมชน

สรุปได้ว่า การซื้อขายที่ดินในยุคแรกในหมู่บ้านทั้งสองนั้นเป็นเพียงการซื้อขายสิทธิการใช้ จากเครือญาติ หรือรู้จักกันในหมู่บ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นที่อยู่เป็นที่ทำกิน แต่ในช่วงที่มีการ ให้กรรมสิทธิ์เอกชนเพิ่มขึ้น พบว่า มีการซื้อขายเริ่มมีมากขึ้นด้วย ส่วนใหญ่เกิดหลังจากจากการ แบ่งมรดก แต่ผู้ซื้อก็ยังคงอยู่ในหมู่บ้าน และซื้อไว้เพื่อการทำเกษตร ต่อมาในช่วงปี 2528 - 2533 ในขณะที่เกษตรกรต้องประสบปัญหาในการผลิตเพื่อขาย ในรูปแบบของการพึ่งพาทุนในการ ผลิต ทำให้เป็นหนี้ ไม่สามารถขายผลผลิตไปใช้หนี้ได้ หรือการขาดแรงงานในการผลิต รวมถึงไม่ สามารถจัดการระบบเหมืองฝายได้ องค์การของชาวบ้านที่จะร่วมแรงกันผลิตเพื่อเป็นการลดต้นทุน

เริ่มหายไปจากการผลิตเพื่อการค้า ก่อให้เกิดปัญหาในการผลิต สาเหตุเหล่านี้ได้สร้างแรงกดดันอย่างต่อเนื่อง และหนักขึ้น ทำให้มีผลต่อเกษตรกรตัดสินใจขายที่ดิน ทั้งยังเป็นที่ต้องการของบุคคลภายนอกเข้ามาซื้อที่ดินในราคาที่สูง โดยมีวัตถุประสงค์เปลี่ยนจากการเกษตรเป็นธุรกิจบ้านจัดสรรและทำรีสอร์ท ด้วยวิธีการเข้ามาซื้อจากตัวแทนของชาวบ้านและชาวบ้านโดยตรง ในลักษณะของการเข้ามากว้านซื้อที่ดิน ทั้งมีเอกสารสิทธิและไม่มีเอกสารสิทธิ และเป็นเหตุให้ที่ดินในชุมชนตกเป็นกรรมสิทธิ์ของบุคคลภายนอกชุมชน เป็นการเข้าไปควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชน ทั้งที่ดินทำกิน ทางล้าลองของหมู่บ้าน ป่ารอบ ๆ หมู่บ้าน และลำห้วยสาธารณะ ภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลนั่นเอง

4. การกว้านซื้อที่ดิน

จากลักษณะพื้นที่ของทั้งสองหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นภูเขา สภาพป่ารอบ ๆ หมู่บ้านค่อนข้างจะอุดมสมบูรณ์ สภาพแวดล้อมและทัศนียภาพสวยงาม และยังเป็นหมู่บ้านที่พึ่งพาร่วมด้วยสาธาณูปโภค คือ ถนน ไฟฟ้า และแหล่งน้ำธรรมชาติ ทำให้การคมนาคมสะดวก ติดกับถนนสายแม่มาลัย - ปาย ซึ่งเป็นเส้นทางเชื่อม ระหว่างจังหวัดเชียงใหม่กับจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นทำเลที่ธุรกิจบ้านจัดสรรและการทำรีสอร์ทต้องการ และเป็นธุรกิจที่รัฐกำลังส่งเสริม สอดคล้องกับการที่รัฐได้สถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเข้ามาสู่ชุมชน ทำให้การกว้านซื้อที่ดินนอกจากจะซื้อที่ดินที่มีเอกสารสิทธิแล้ว ความต้องการของนักธุรกิจดังกล่าวยังต้องการบริเวณพื้นที่จำนวนมาก และเป็นบริเวณกว้าง แต่พื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิของสองหมู่บ้านนี้จำกัด จึงต้องซื้อที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิในบริเวณใกล้เคียงด้วย เพื่อครอบคลุมสิทธิการใช้ทรัพยากรในชุมชน ทั้งที่ดิน ป่ารอบ ๆ หมู่บ้าน ทางสาธารณะ และแม่น้ำช่วงที่ไหลผ่านที่ดินกรรมสิทธิ์

จึงได้พบว่า เกษตรกรในหมู่บ้านกรณีศึกษาทั้งสองขายที่ดินทั้งที่ไร่นาและที่สวนไม่มีเอกสารสิทธิ ซึ่งเป็นที่ดินที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และเขตอุทยานแห่งชาติ จำนวน 9 แปลง อยู่ติดกับพื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิ บางพื้นที่เจ้าของเดิมยังทำกินอยู่ บางพื้นที่จะปล่อยไว้เป็นที่รกร้างในหมู่บ้านว่าที่บริเวณนั้นเป็นของบุคคลภายนอกมาซื้อไว้แล้ว ชาวบ้านบอกว่าเมื่อนายทุนซื้อที่ดินไม่มีเอกสารสิทธิไว้แล้วยังคงให้ชาวบ้านทำกินอยู่ เพราะหากนายทุนเข้าไปทำประโยชน์หรือก่อสร้างอะไรจะถูกเจ้าหน้าที่จับกุม (มีการจับกุมคนงานของบริษัท 2 ครั้ง เพราะเข้าไปทำถนนเชื่อมที่ดินให้

เป็นผืนเดียวกัน ในบ้านปางฮ้าง ผลคดียังอยู่ในระหว่างดำเนินคดี) และจากการจับกุมก็ได้อ้างว่าได้ซื้อมาจากชาวบ้านที่เคยทำกินมานานแล้ว นายทุนเหล่านี้จะรอโอกาสเมื่อรัฐจะออกเอกสารสิทธิให้กับชาวบ้าน แต่ในความเป็นจริงแล้วนายทุนได้กว้านซื้อที่ดินทั้งที่มีเอกสารสิทธิและไม่มีเอกสารสิทธิของชาวบ้านไว้แล้ว

ส่วนวิธีการเข้ามากว้านซื้อที่ดินเป็นการซื้อขายกับบุคคลภายนอกชุมชน ที่เข้ามาติดต่อกับผู้นำของหมู่บ้าน ในการเจรจากับผู้ขายที่เป็นลูกบ้าน มีการจูงใจให้เห็นถึงประโยชน์ของการขายที่ดินแล้วจะทำให้ชุมชนเจริญ เกษตรกรจะได้มีงานทำ ทั้งยังสามารถค้าขายกับบุคคลที่เข้ามาในชุมชน และพูดถึงความล้มเหลวของการทำนาว่าไม่คุ้มกับแรงงานและเวลาที่เสียไป ถ้าขายที่นาจะได้เอาเงินฝากธนาคารกินดอกเบี้ย เมื่อมีเงินก็สามารถจะหาซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้ไม่ต้องมาจมปลักอยู่กับอาชีพทำนา และนายทุนได้นำเงินและสิ่งของมาบริจาคช่วยเหลือวัดและโรงเรียน เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน สร้างสะพาน ถนน คล่อมลำห้วยสาธารณะ และบอกว่าใครจะใช้ก็ได้ ทำให้ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา บ้านปางฮ้างและบ้านปางม่วง มีบุคคลภายนอกเข้ามากว้านซื้อที่ดินด้วยวิธีการต่าง ๆ คือ

ประการแรกเป็นการซื้อโดยผ่านบุคคลในชุมชนที่มีศักยภาพซื้อที่ดินไว้เพื่อขายต่อ หรือที่เรียกว่าซื้อที่นาไว้เก็งกำไร (ซื้อถูกขายแพง) นักธุรกิจไม่ต้องเสียเวลามารวบรวมหรือเจรจากับเกษตรกรหลายราย และการใช้บุคคลในชุมชนสามารถจะตกลงราคาหรือเจรจาง่ายขึ้น ในหมู่บ้านปางฮ้างพบว่ามียุ 1 ราย ที่มีฐานะดีแล้วซื้อที่นาจากชาวบ้านที่ต้องการขายที่ดินแล้วรับซื้อไว้ เพราะเห็นว่าราคาถูก ประจวบกับคนขายต้องการเงิน เพื่อแบ่งมรดกตั้งได้กล่าวมาแล้ว เช่น ลุงดีเป็นคนมีฐานะดีในหมู่บ้านรับซื้อที่นาไว้ 5 ไร่ ราคา 20,000 บาท (พ.ศ. 2530) ขายไป 1,500,000 บาท (พ.ศ. 2535) ส่วนกรณีนายชัย เป็นคนมีฐานะดี และเป็นผู้นำหมู่บ้าน ซื้อที่นาของลูกหลานไว้จำนวน 6 ไร่กว่า ราคา 80,000 บาท แล้วขายให้กับบุคคลภายนอกไป 150,000 บาท

ประการที่สอง กรณีที่นักธุรกิจเข้ามาซื้อกับเจ้าของที่ดินโดยตรง เพราะเห็นว่าหากซื้อโดยตรงราคาที่ดินจะถูกกว่า และเจ้าของที่ดินได้รู้จักกับนักธุรกิจโดยตรง และหวังจะขายในราคาที่สูง ไม่ต้องผ่านนายหน้า โดยแยกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือ บุคคลภายนอกที่มีวัตถุประสงค์จะซื้อที่ดินเพื่อในการปลูกบ้าน ทำสวน วัตถุประสงค์ยังทำการผลิตทางด้านการเกษตรอยู่บ้าง และเป็น การปลูกเพื่อเอาไว้พักผ่อนในบางฤดูกาล ซึ่งพบในหมู่บ้านการศึกษาทั้งสอง จำนวน 6 ราย เป็น

การใช้ที่ดินไม่มากนัก ส่วนกลุ่มที่สองคือบริษัทที่เข้ามาซื้อที่ดินจำนวนมากเพื่อที่จะทำธุรกิจบ้านจัดสรร เป็นการกำหนดมูลค่าที่ดินมีราคาและมุ่งผลตอบแทนทางด้านการเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เป็นการสร้างกำไรโดยอาศัยโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ถนน สะดวก มีไฟฟ้า มีน้ำใช้ ทัศนียภาพสวยงาม มองถึงผลตอบแทนทางธุรกิจของกลุ่มบุคคลที่มีศักยภาพทางการเงิน การให้ราคาที่ดินสูง ชนิดที่ในชีวิตของเกษตรกรไม่เคยได้รับ เงินสดมากขนาดนั้นเป็นแรงจูงใจในภาวะที่เกษตรกรต้องต่อสู้กับระบบเศรษฐกิจที่ใหม่ เข้ามาสู่ชุมชนทั้งทางสื่อต่าง ๆ ของรัฐ และจากการเข้ามาส่งเสริมอาชีพทางการเกษตรเพื่อขายพร้อมกับการเข้ามาของแหล่งทุนให้เกษตรกรกู้ยืม เมื่อเกษตรกรพบกับความไม่แน่นอนจากผลผลิต ไม่สามารถขายนำเงินมาชำระกับแหล่งทุนได้ ทำให้เกษตรกรเป็นหนี้ จึงตัดสินใจขายที่ดิน ในหมู่บ้านทั้งสอง พบว่ามีบริษัทมาซื้อที่ดินตั้งแต่ 5 - 10 ปีมาแล้ว ในบ้านปางฮ้างมี 2 บริษัทเข้ามาซื้อที่ดินที่มีและไม่มีเอกสารสิทธิไว้ ประมาณบริษัทละ 100 กว่าไร่ ส่วนในบ้านปางม่วงมีบริษัทเดียวเข้ามาซื้อที่ดินไว้ประมาณ 100 กว่าไร่ และบริษัททั้งสองในบ้านปางฮ้าง กำลังเตรียมพื้นที่โดยการปรับพื้นที่สร้างถนน สะพาน ขุดสระน้ำ และบ้านพัก ซึ่งมีโครงการจะทำบ้านจัดสรร (สอบถามหัวหน้าคนงานของสองบริษัท) ส่วนในบ้านปางม่วงบริษัทยังไม่ได้ดำเนินการใด ๆ ยังให้ชาวบ้านเจ้าของที่ดินเดิมเช่าทำนาและปลูกข้าวเหลืองอยู่ในปัจจุบัน

ประการที่สามของวิธีการเข้ามากว้านซื้อที่ดิน โดยการบีบบังคับทางอ้อม เห็นได้ชัดเจนจากกรณีของลุงสิน เกษตรกรในบ้านปางม่วง มีที่นาจำนวน 4 ไร่ และทำกินทุกปี แต่มีบุคคลภายนอกมาซื้อที่นาล้อมที่นาของลุงสินทั้งสี่ด้าน ทำให้ลุงสินไม่มีทางเข้าออกที่นา เมื่อก่อนรอบ ๆ ที่นาของลุงสินก็คือที่นาของญาติกัน สามารถเดินผ่านและนำน้ำจากลำเหมืองผ่านนาของญาติ ๆ ที่ทำนาด้วยกันได้ แต่ปัจจุบันกลายเป็นที่ดินของบุคคลภายนอก ซึ่งมีโซ่ญาดิ และกำลังล้อมรั้วปิดทางเข้านาของลุงสิน ทำให้ลุงสินต้องจำยอมขายที่นาในราคาที่ถูกลงกว่าคนอื่นที่ขายไป ลุงสินกล่าวอย่างร้อนรนว่า "ถ้าบ้านเมืองเป็นอย่างนี้ คนรวยสามารถทำอะไรก็ได้ แม้แต่กฎหมายก็เข้าข้างคนรวย มันบีบซื้อที่นาลุงชัด ๆ" เป็นการซื้อที่ดินล้อมที่ดินของคนอยู่ตรงกลาง ปิดทางเข้าออกไม่ได้ สุดท้ายก็ต้องจำยอมขายที่ดินไป (สัมภาษณ์ลุงสิน)

ประการที่สี่ เกิดจากข้อจำกัดจากการใช้ทรัพยากรร่วมกันคือ น้ำจากห้วยปลาตัน เดิมที่นาของลุงดีใช้น้ำห้วยปลาตัน แต่บริษัทได้ซื้อที่ดินซึ่งอยู่ด้านเหนือที่นาของลุงดีไว้ และพื้นที่ดังกล่าวเป็นบริเวณต้นน้ำของห้วยปลาตัน เมื่อมีการกักเก็บน้ำไว้สระของบริษัทไว้ ทำให้ที่นาของลุงดีไม่

สามารถใช้ได้อย่างเคยในการทำนาและปลูกพืชในฤดูแล้ง ลุงดีจึงจำเป็นต้องขายที่นาแปลงนี้ให้บริษัทไปไร่ละ 250,000 บาท จำนวน 3 ไร่ แสดงให้เห็นว่าเมื่อการใช้ทรัพยากรที่เอื้อต่อการผลิต คือ น้ำที่เคยหล่อเลี้ยงชุมชน ถูกบุคคลภายนอกมาร่วมใช้ในปริมาณที่มาก และมีศักยภาพในการใช้ได้ดีกว่า ทำให้ส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตของชุมชน โดยที่เกษตรกรไม่มีข้อโต้แย้งใด ๆ จากการแย่งใช้ทรัพยากรของชุมชนภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเหนือที่ดิน เกษตรกรก็ต้องยอมทุกครั้งไป ทำให้เกษตรกรต้องเลิกผลิตและขายที่ดินทำกินให้กับบริษัท ไปในที่สุด (สัมภาษณ์ลุงดี)

ประการที่ห้า การกว้านซื้อที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ แต่เป็นที่ดินที่อยู่ติดกับที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ และเป็นความต้องการของนักธุรกิจ เช่น กรณีของนายสืบและนายพล เป็นเกษตรกรจนต้องการขายที่ดินทำกินอยู่ในเขตป่า ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ เพราะไม่มีแรงงานในครัวเรือนที่จะปลูกข้าวไร่ได้ จึงหันไปรับจ้างแล้วขายที่ดินให้นักธุรกิจไปคนละ 3 ไร่ ราคาไร่ละ 5,000 บาท (สัมภาษณ์นายสืบและนายพล)

และพบว่ามี 3 รายที่ขายที่ดินที่เป็นที่ไร่ซึ่งอยู่ในบริเวณที่รัฐจะปลูกป่า จึงรีบขายที่ดินบริเวณนั้นให้นักธุรกิจไป เนื่องจากความไม่มั่นคงในการถือครองที่ดิน นอกจากไม่มีเอกสารสิทธิ และรัฐจะยึดเอาที่ดินปลูกป่า โดยเกษตรกรไม่มีข้อโต้แย้ง เพราะรัฐถือสิทธิตามกฎหมายป่าสงวน สิทธิการใช้ที่มีอยู่จึงไม่มั่นคง เกษตรกรทั้ง 3 รายจึงตัดสินใจขายให้นักธุรกิจ จะทำให้ได้เงินตอบแทนบ้างดีกว่าถูกรัฐยึดไปปลูกป่าจะไม่ได้รับค่าตอบแทนใด ๆ

จากวิถีการและเหตุผล ที่จะทำให้เกิดการกว้านซื้อที่ดิน ในหมู่บ้านกรณีศึกษาทั้งสองนั้น แสดงให้เห็นว่า ระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลที่รัฐประสงค์จะสร้างความมั่นคงต่อผู้ถือครองที่ดิน กลับเป็นตัวเร่งให้ทั้งอุปสงค์ของราคาที่ดินเพิ่มมากขึ้น และเมื่อกรรมสิทธิ์เป็นของปัจเจกบุคคล ทำให้การตัดสินใจในการขายที่ดินง่ายขึ้นแล้ว ยังสามารถสนองตอบได้เฉพาะผู้ที่มีศักยภาพทางการเงินเท่านั้น ส่วนที่ดินทำกินของเกษตรกรที่ไม่มีเอกสารสิทธิก็ถูกซื้อขายด้วยเช่นกัน จากข้อจำกัดที่รัฐไม่ยอมรับสิทธิการใช้ เพราะอยู่ในที่สูง และอยู่ในเขตป่าหวงห้ามที่รัฐกำหนด ทั้งยังเป็นที่ต้องการของธุรกิจบ้านจัดสรร โดยมีรัฐเป็นผู้ส่งเสริมการลงทุน ทำให้เกิดการกว้านซื้อพื้นที่เพื่อการเกษตรทั้งที่มีและไม่มีเอกสารสิทธิ เพียงเพื่อจะสนองตอบนโยบายการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ บนพื้นฐานของอภิสิทธิชนเพียงไม่กี่คน เป็นการเปิดโอกาสให้คนที่มีฐานะ มีอำนาจ สามารถเข้าไปควบคุมและจัดการทรัพยากรของชุมชนหาประโยชน์เฉพาะกลุ่มบุคคล โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้นำหมู่บ้าน ในการปฏิสัมพันธ์กับเกษตรกร และอาศัยสภาวะการณ์ที่เกษตรกรเกิดความไม่มั่นคง

ในที่ดินทำกิน ทั้งจากการรบกวนสิทธิจากรัฐและความล้มเหลวที่จะผลิตพืชเพื่อขาย อีกทั้งเกษตรกรสามารถตัดสินใจขายที่ดินได้ง่าย โดยเฉพาะที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล เนื่องจากไม่ได้อยู่ภายใต้การควบคุมของตระกูลหรือชุมชนอีกต่อไป ทำให้สูญเสียที่ดินทำกิน ละเอียดที่จะสนใจกับเกษตรกรและสภาพแวดล้อมในชุมชนที่จะต้องได้รับผลกระทบจากการสูญเสียที่ดินทำกิน ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

5. ผลกระทบจากการสูญเสียที่ดินทำกิน

ชาวบ้านสูงอายุเล่าให้ฟังว่า ในอดีตนั้นหากใครขายที่ดินทำกินเสมือนเป็นคนสิ้นคิด หรือไม่ก็ต้องออกไปอยู่ที่อื่น หากอยู่ในหมู่บ้านชาวบ้านด้วยกันจะถูกดูแคลน เพราะที่ดินทำกินเป็นสมบัติของตระกูล ก็เหมือนกับขายสมบัติกัน จะทำให้ลูกหลานไม่มีที่ดินทำกิน และจะลำบากในอนาคต ต่อมาเมื่อที่ดินทำกินมีอยู่จำกัด แต่ประชากรเพิ่มมากขึ้น ทำให้การแบ่งมรดกเป็นไปได้ยาก เพราะที่ดินทำกินจะมีขนาดเล็กลง อีกทั้งเมื่อมีระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลที่สามารถทำให้การซื้อขายที่ดินได้ง่ายขึ้น และเกษตรกรยังได้รับการส่งเสริมการผลิตเพื่อขายที่ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากการกู้ยืมเป็นทุน เมื่อผลผลิตแต่ละปีไม่เพียงพอให้เกษตรกรเป็นหนี้ เงื่อนไขต่างๆ ที่กล่าวมาทำให้เกษตรกรขายที่ดินทำกินให้นักธุรกิจที่เข้ามาซื้อที่ดิน เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงธุรกิจ

เมื่อเกษตรกรสูญเสียอำนาจในการจัดการและความคุมที่ดินทำกิน อันอุดมสมบูรณ์เหมาะสมแก่การเกษตร ซึ่งเคยสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่สามารถพึ่งพาอาศัยกันระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง และสภาพแวดล้อมในชุมชน ทำให้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของเกษตรกรโดยตรงทั้งอาชีพ และความสัมพันธ์กับทรัพยากรที่เกษตรกรเคยพึ่งพาเปลี่ยนแปลงไป แต่เนื่องจากในหมู่บ้านการศึกษาทั้งสองนั้น เกษตรกรมีสถานะที่แตกต่างกัน ย่อมจะได้รับผลกระทบและมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อการดำรงอยู่ที่แตกต่างกัน (ดูตารางที่ 5.1)

จากตารางที่ 5.1 จำนวนครัวเรือนที่ขายที่ดินในหมู่บ้านทั้งสองขึ้นอยู่กับจำนวนครัวเรือนที่มีที่ดินทำกิน เพราะที่ดินทำกินในสองหมู่บ้านมีจำนวนจำกัด เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่สูง ไม่มีเอกสารสิทธิและอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ จากจำนวนประชากรทั้งหมด บ้านปางฮ้าง จำนวน 158 ครัวเรือน ครัวเรือนที่มีที่ดินทำกิน (ที่นา ที่สวน ที่ไร่) จำนวน 54 ครัวเรือน หรือร้อยละ 34.2 ของครัวเรือนทั้งหมด มีเกษตรกรที่ขายที่ดินทำกินจำนวน 27 ครัวเรือน หรือร้อยละ 50 ของครัวเรือนที่มีที่ดินทำกิน

ตารางที่ 5.1 การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของเกษตรกรแต่ละสถานภาพหลังการขายที่ดิน

สถานภาพ	จำนวนครัวเรือนที่ขายที่ดิน		ประเภทที่ดิน ที่ขาย	วัตถุประสงค์	ประเภทที่ดิน ทำกินปัจจุบัน	อาชีพปัจจุบัน
	บ้านปางฮ้าง	บ้านปางม่วง				
เกษตรกรราย	4	6	ที่นา/ที่สวน	ซื้อรถ, ซื้อ เฟอร์นิเจอร์ ค้าขาย, ทุน การผลิต, ปลูกบ้าน ใช้จ่ายประจำวัน	ที่นา/ที่สวน	การเกษตร/ ค้าขาย/ ไม่ประกอบอาชีพ
เกษตรกรปานกลาง	14	29	ที่นา/ที่สวน ที่บ้าน	ค้าขาย, ซื้อรถ ใช้หนี้ ซื้อเฟอร์นิเจอร์ ปลูกบ้าน ใช้จ่ายประจำวัน	ที่นา/ที่ไร่	การเกษตร/ ค้าขาย/รับจ้าง หาของป่าขาย
เกษตรกรจน	11	8	ที่นา/ที่ไร่	ใช้หนี้, ปลูกบ้าน ใช้จ่ายประจำวัน	ไม่มี	รับจ้าง/ หาของป่าขาย

- หมายเหตุ 1. เฟอร์นิเจอร์ หมายถึง ตู้เย็น โทรทัศน์ วิทยุ พัดลม แก้วรับแขก หม้อหุงข้าว
ไฟฟ้า รถจักรยานยนต์ เป็นต้น
2. เกษตรกรปานกลางขายที่บ้าน 1 ราย เพราะเป็นหนี้จากการเจ็บป่วย
3. ช่วงที่ขายคือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 - 2536

ส่วนครัวเรือนทั้งหมดในบ้านปางม่วงจำนวน 256 ครัวเรือน ครัวเรือนที่มีที่ดินทำกิน จำนวน 120 ครัวเรือน หรือร้อยละ 46.9 ของครัวเรือนทั้งหมดในหมู่บ้าน มีเกษตรกรขายที่ดิน ทำกินจำนวน 41 ครัวเรือน หรือร้อยละ 34.2 ของครัวเรือนที่มีที่ดินทำกิน

สาเหตุที่ทำให้เกษตรกรในบ้านปางม่วงขายที่ดินมากกว่าบ้านปางม่วงเป็นเพราะนักธุรกิจ จาก 2 บริษัทต้องการบริเวณที่ดินเพื่อทำธุรกิจบ้านจัดสรรและรีสอร์ท พร้อมทั้งลักษณะที่ดินบริเวณ บ้านปางม่วงเป็นผืนเดียวติดกันหลายแปลง ส่วนบ้านปางม่วงมีนักธุรกิจเพียง 1 บริษัทที่เข้ามาซื้อ ที่ดิน และลักษณะที่ดินกระจายอยู่ตามห่อมบ้านไม่เป็นผืนเดียวกันตามที่นักธุรกิจบ้านจัดสรรและ รีสอร์ทต้องการ

สำหรับเกษตรกรทั้งสองหมู่บ้านมีสภาพที่แตกต่างกัน และยังมีการจัดการที่ดิน ภายใต้งบเงินของแต่ละครัวเรือน เกษตรกรรวยและเกษตรกรปานกลาง ขายที่ดินไปบางส่วน และยังคงเหลือที่ดินไว้ทำกิน เป็นการประกันความมั่นคงในการดำรงอยู่ การมีที่ดินถือเป็นทรัพย์สิน ที่แสดงถึงฐานะและสามารถจะขายได้ ทำให้เกษตรกรรวยสามารถสะสมทุนได้ ถึงแม้จะไม่ได้ผลิต เองก็จะให้คนอื่นเช่า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีฐานะดีอยู่ก่อนแล้ว การขายที่ดินของผู้มีฐานะดีจึงเป็น การเสริมสภาพให้มั่งคั่งในการผลิต เป็นเกษตรกรที่สามารถสะสมทุนและซื้อเฟอร์นิเจอร์แสดง ฐานะได้ และสามารถปรับวิถีชีวิตได้เร็ว เช่น เปลี่ยนอาชีพไปค้าขาย หรือลงทุนซื้อปัจจัยการผลิต เป็นของตนเอง เช่น เครื่องจักร แต่เกษตรกรปานกลางนั้น ส่วนหนึ่งเมื่อขายที่ดินไปแล้วค่อนข้าง จะลำบากเพราะที่ดินเป็นเงินเล็กได้เงินไม่มาก พอมีเงินใช้จ่ายไประยะหนึ่ง เมื่อเงินหมดต้องหัน ไปหาอาชีพรับจ้าง เก็บหาของป่าขาย หรือค้าขายเล็กน้อย

ส่วนเกษตรกรจน บางครัวเรือนที่ถือครองที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ เมื่อขายที่ดินแล้วจะ ไม่เหลือที่ดินทำกิน เพราะเกษตรกรจนส่วนใหญ่ถือครองที่ดินเป็นที่ไร่อยู่บนที่สูง และอยู่ในเขต ป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้ขายได้ราคาถูก ทางเลือกของเกษตรกรจนที่ยังสามารถทำได้ในขณะนี้คือ การรับจ้าง เลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคเอง การเก็บหาของป่าขายและเลื่อยไม้ขาย ในการดำรงชีพ ไปวัน ๆ หนึ่งเท่านั้น ไม่สามารถสะสมทุน หรือมีเงินเหลือ หากเจ็บป่วยต้องกู้ยืมจากญาติพี่น้อง หรือพ่อเลี้ยงที่ตนเองพึ่งพาขายของป่าหรือเลื่อยไม้ให้ แล้วต้องหาของป่าหรือพืชผลทางเกษตร มาขายให้หรือเลื่อยไม้ให้ภายหลัง รูปแบบความสัมพันธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรจนสามารถ ดำรงอยู่ได้

ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว เกษตรกรในทั้งสองหมู่บ้านนั้น คราวเรือนที่ไม่มีที่ดินทำกินอยู่ในอัตราส่วนที่สูงอยู่แล้ว และทำมาหากินโดยการรับจ้างและการเก็บหาของป่าขาย เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงไม้ขาย แต่เมื่อมีเกษตรกรที่ขายที่ดินเพิ่มขึ้น จึงเป็นการเพิ่มจำนวนแรงงานในหมู่บ้าน และพื้นที่ทำเกษตรกรจะใช้แรงงานก็ลดลง ทำให้เกษตรกรต้องออกไปหางานทำภายนอกชุมชนมากขึ้น (บ้านปางม่วง ประมาณ 100 คน บ้านปางช้าง ประมาณ 50 คน ขึ้นอยู่กับฤดูกาล เกษตรกรจะออกไปทำงานนอกบ้านมากในฤดูร้อน) ครอบครัวที่เคยอยู่ร่วมกันต้องแตกแยกกระจัดกระจายไปหางานทำ ส่วนเกษตรกรที่ยังคงอยู่ในชุมชนได้สร้างความกดดันต่อการใช้ประโยชน์จากป่ามากขึ้น โดยเฉพาะการเก็บหาของป่าเพื่อขาย และรับจ้างเลี้ยงไม้บริเวณต้นน้ำขายให้กับบุคคลภายนอก โดยละเลยที่จะคำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพความสมดุลย์ทางธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมที่เสื่อมไป จะกลับมาส่งผลต่ออาชีพของเกษตรกรเอง เมื่อสภาพป่าถูกใช้จนเกินไปไม่สามารถให้ผลผลิตในระยะยาวได้ ความไม่มั่นคงในอาชีพและดำรงอยู่จึงเพิ่มขึ้น

ที่กล่าวมาในตารางที่ 5.1 เป็นการแสดงถึงภาพรวมการปรับเปลี่ยน วิถีชีวิตของเกษตรกรหลังการขายที่ดินทำกินในสองหมู่บ้านกรณีศึกษา แต่ในความเป็นจริงก็คือผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อเกษตรกรนั้นแตกต่างกัน แต่ละสภาพภาพและครัวเรือนจึงจะได้ผลกระทบตัวอย่างเพื่อที่จะทำให้เข้าใจถึงพัฒนาการของการปรับเปลี่ยนให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้น เช่น

กรณีของนายจุ่นเป็นเกษตรกรจน ขายที่ดินซึ่งเป็นไร่เดิมไม่มีเอกสารสิทธิ จำนวน 3 ไร่ ได้เงินมาใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย เมื่อเงินหมดภรรยาที่เคยช่วยกันทำมาหากินก็กลับไปอยู่บ้านพ่อตา ปลอมยให้นายจุ่นอยู่ตามลำพัง อาศัยรับจ้างในหมู่บ้าน ซึ่งบางวันก็มีคนจ้าง บางวันก็ไม่มีใครจ้าง แต่นายจุ่นนั้นดื่มเหล้าทุกวัน ด้วยเงินจากการรับจ้าง เป็นความพยายามที่จะมีอนาคตไปวัน ๆ หนึ่ง ความมั่นคงในการดำรงอยู่คือการมีแรงงานรับจ้าง หากวันใดเกิดเจ็บป่วยจะต้องพบกับความแร้นแค้นที่สุด เพราะไม่มีเงินรักษา (สัมภาษณ์นายจุ่น)

กรณีของลุงดีที่มีฐานะดี เป็นผู้ที่ซื้อที่ดินของชาวบ้านไว้แล้วนำไปขายต่อ แต่ยังคงเหลือที่นาไว้จำนวน 20 กว่าไร่ และยังทำนาปลูกข้าวไว้ขาย ปลูกถั่วเหลือง การขายที่ดินของลุงดีทำให้เป็นเกษตรกรที่มีทุน และสามารถผลิตได้ในหมู่บ้าน (สัมภาษณ์ลุงดี)

กรณีอ้อยยอด เป็นเกษตรกรรายขายที่ดิน ไม่มีเอกสารสิทธิ จำนวน 10 ไร่ ราคา 350,000 บาท แบ่งให้ลูก 3 คน แต่ก็ยังเหลือที่ดินไว้อีกจำนวนหนึ่งไว้ให้ลูกทั้งสามคน และปัจจุบันลูกสองคนยังทำสวนอยู่ ส่วนอีกคนคือจำรูญ ที่ขายสวนแล้วนำเงินไปซื้อรถยนต์มารับซื้อพืชผลทางเกษตรไปขาย และมีฐานะค่อนข้างดีขณะนี้ (สัมภาษณ์อ้อยยอด)

กรณีของนายเลิศ เป็นเกษตรกรปานกลาง ชายที่ส่วน 21 ไร่ (ไม่มีเอกสารสิทธิ) ราคา 100,000 บาท แบ่งให้ลูก 2 คน ๆ ละ 30,000 บาท เหลือเงินอยู่ 40,000 บาท นายเลิศซื้อรถจักรยานยนต์จากกรุงเทพ เพราะเห็นจากโฆษณาและอยากได้ ราคา 20,000 บาท ในปี พ.ศ. 2529 และนายเลิศเป็นคนชอบดื่มสุรา ในปีเดียวกันนั้นเกิดอุบัติเหตุรถจักรยานยนต์ล้ม ทำให้กระดูกเคลื่อนเส้นเลือดทับเส้นประสาทสลบ 6 - 7 วัน และต้องรักษาอยู่ในโรงพยาบาล 1 เดือน ไม่มีเงินที่จะรักษาจึงขายรถไป 14,000 บาท เป็นค่ารักษาพยาบาล 10,000 กว่าบาท มาอยู่บ้านทำงานไม่ได้ 3 ปี มีเพียงภรรยาคนเดียวที่รับจ้างหาเลี้ยงชีพ ปัจจุบันหายแล้วแต่ไม่ค่อยแข็งแรง (ลูก ๆ ไม่ได้ช่วยเหลือเพราะกำลังแต่งงานใหม่) ในขณะนี้จึงอาศัยรับจ้างทั่วไป และปลูกข้าวไร้งันสองคนหัวเมีย ในที่ดินที่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ แสดงให้เห็นถึงความไม่แน่นอนจากการใช้เงิน และส่งผลกระทบต่อตัวของเกษตรกรเป็นอย่างยิ่ง (สัมภาษณ์นายเลิศ)

กรณีของนายจิน เป็นเกษตรกรปานกลาง ได้รับส่วนแบ่งจากการขายที่ดินมารดกมา 100,000 บาท นำเงินมาซื้อที่ดิน 3 งาน และปลูกบ้าน นายจินทำสวนหลังบ้าน ส่วนภรรยาไปรับจ้างทั่วไป และเก็บหาของป่าขายในขณะที่ต้องส่งลูกเรียนหนังสือ 2 คน นายจินบอกว่า ตนและภรรยาต้องทำงานอย่างหนัก โดยเฉพาะการรับจ้างเป็นหนทางหนึ่งที่เกษตรกรต้องพึ่งพาแม้จะพบข้อจำกัดต่าง ๆ เช่น งานหายากขึ้น หรือค่าแรงงานต่ำก็ตาม (สัมภาษณ์นายจิน)

กรณีของนายพน มีฐานะรวย ชายที่นาไป 2 ไร่ ให้กับนักธุรกิจมาซื้อเพื่อทำบ้านจัดสรร ในราคา 1 ล้านบาท (พ.ศ. 2535) นายพนได้นำเงินจากการขายที่นาสำหรับปลูกบ้าน ซื้อรถจักรยานยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้าทั้งตู้เย็น โทรทัศน์ สเตอริโอ เครื่องฉายวิดีโอ ปัจจุบันมีสวนกล้วยอยู่ 3 ไร่ ในบางครั้งนายพนจะจึงเก็บผลผลิตจากสวนกล้วยมาขายบ้าง ส่วนภรรยาของนายพนเป็นแม่บ้านอย่างเดียว และลูกกำลังเรียนหนังสืออยู่ 3 คน ปัจจุบันใช้เงินที่เหลืออยู่เป็นค่าใช้จ่ายประจำวัน (สัมภาษณ์นายพน)

กรณีของนายบุญ มีฐานะรวย ชายที่นาซึ่งได้รับมรดกจากพ่อ จำนวน 5 ไร่ ราคา 700,000 บาท (พ.ศ. 2535) นำเงินไปใช้หนี้จากการรักษาพยาบาลในเวลาที่พ่อป่วย และเมื่อพ่อตายได้นำเงินมาจัดงานศพพ่อ ต่อมาได้ซื้อบ้านใหม่ ซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้า ตู้เย็น โทรทัศน์ วิทยุ เครื่องฉายวิดีโอ และซื้อรถจักรยานยนต์ให้กับลูกสาวที่ไปรับจ้างขายของในห้างสรรพสินค้าในเมือง หลังจากพ่อขายที่นา เมื่อก่อนลูกสาวก็เคยทำนาและรับจ้างอยู่บ้าง แม้ในขณะนี้ทางบ้านจะพอมีฐานะ (สัมภาษณ์บุญบอกว่าอยากทำงานและอยากอยู่ในเมือง แม้เงินเดือนจะน้อย เพราะ

อยากเป็นตัวของตัวเอง หาเงินเอง ชื่อของใช้เองอย่างเป็นอิสระ และเป็นความใฝ่ฝันของตนมานานแล้ว) ปัจจุบันนายบุญเล็กทำนา ยังไม่ได้ประกอบอาชีพอะไร และมีภรรยาพร้อมลูกอีก 2 คน ที่จะต้องรับผิดชอบอยู่ ส่วนเงินที่เหลืออยู่ประมาณ 50,000 บาท เป็นค่าใช้จ่ายประจำวัน (สัมภาษณ์นายบุญ)

จากตัวอย่างที่กล่าวมาเป็นปรากฏการณ์ที่อยู่ในช่วงของการใช้เงินจากการขายที่ดินทำกินของเกษตรกรที่เคยมีฐานะดี และปานกลาง แม้จะยังไม่มียาชีพที่แน่นอน และนำเงินมาใช้จ่ายอยู่ทุกวัน ชาวบ้านด้วยกันก็มองเห็นว่ายังคงมีฐานะดีอยู่ แต่ในกรณีครอบครัวที่ไม่มีที่ดินทำกินเหลืออยู่เลยนั้น เงินที่ใช้จ่ายก็กำลังหมดไปเช่นกันในรุ่นของพ่อแม่ ส่วนในรุ่นลูกหลาน ก็จะต้องหางานและดำรงวิถีชีวิตแบบใหม่เอาเอง ภายใต้กระแสการพัฒนาชนบทให้เติบโตและทันสมัย

ส่วนในบ้านปางม่วง ผู้ใหญ่บ้านเล่าว่าเมื่อ 4 ปีที่แล้ว ที่นาในกลุ่มบ้านห้วยตะเคียน เกษตรกรได้ขายให้กับนักธุรกิจจากในเมืองไป 100 กว่าไร่ ราคาไร่ละประมาณ 40,000 บาท ซึ่งเคยเป็นที่นาของเกษตรกรเกือบยี่สิบครอบครัว ๆ ละ 4 - 5 คน ทำให้บางครอบครัวต้องไปหางานทำในเมือง และบางครัวเรือนยังคงทำการเกษตรอยู่เพราะปัจจุบันเจ้าของใหม่ยังให้เจ้าของเดิมเช่าทำกินอยู่ โดยคิดค่าเช่าเป็นเงินไร่ละ 1,000 ถึง 1,500 บาท/ปี เป็นการเช่าที่นาที่เคยเป็นของตนเองมาก่อน ราคาเช่าขึ้นอยู่กับจำนวนไร่ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้เช่ากับผู้ให้เช่า เช่น กรณีของลุงแก้วซึ่งเจ้าของที่นาให้เป็นคนคอยดูแลการเก็บค่าเช่า ในขณะที่ลุงแก้วก็ต้องเช่าที่นาของตนเองทำ 9 ไร่ เหม่าจ่ายปีละ 2,500 บาท (ถูกกว่าคนอื่น)

แต่การกว้านซื้อที่ดินนั้นไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้ง่าย หรือเกษตรกรจะต้องการขายที่ดินทำกินแล้วเปลี่ยนอาชีพทุกรายไป เช่น กรณีของเกษตรกรในบ้านปางม่วง 1 รายมีที่นา 6 ไร่ ยังไม่ยอมขาย มีอาชีพเลี้ยงสุกรขาย เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ ซึ่งอยู่บริเวณปากทางเข้าพื้นที่ของนักธุรกิจซื้อไว้ และต้องการจะซื้อที่ดินของเกษตรกรรายนี้ด้วย เจ้าของบอกว่าถ้าขายไปก็ต้องไปทำงานรับจ้าง เงินที่ได้มาจะไปหาซื้อที่ดินอุดมสมบูรณ์ที่ไหน ไม่ได้อีกเพราะที่ดินตรงนี้ก็มีความเหมาะสมแก่การทำมาหากิน ในกรณีเช่นนี้ เกษตรกรมิได้คิดจะขายที่ดินทำกินทั้งหมด แต่ก็ เป็นเกษตรกรส่วนน้อยที่ยังคงพึ่งพาตนเองในการผลิตได้ แสดงให้เห็นว่าเป็นการชะลอมิให้เกษตรกรต้องถูกเบียดขับออกจากที่ดินทั้งหมด และการเป็นแรงงานรับจ้างอย่างสมบูรณ์จึงไม่เกิดได้ทั้งหมด เพราะเกษตรกรส่วนหนึ่งยังสามารถพึ่งพาและผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลักยังมีอยู่

ผลกระทบจากการขายที่ดินทำกินนอกจากจะทำให้เกษตรกรต้องเปลี่ยนไปมีอาชีพรับจ้างเพิ่มขึ้นแล้ว ประเพณีที่เคยร่วมมือกันผลิตพืชนาอาศัยซึ่งกันและกันในชุมชนต้องสูญหายไปกับการเกษตรด้วย

เมื่อเกษตรกรไม่ได้ทำการเกษตรแล้ว อาชีพที่ทำรายได้พอสมควรคือ การเก็บหาของป่า โดยเฉพาะหน่อไม้ จากที่เคยเก็บเพื่อบริโภคในครัวเรือน แต่หนทางที่จะได้เงินมาใช้จ่ายคือการเก็บหาหน่อไม้ขาย ซึ่งหน่อไม้จะให้ผลผลิตอยู่ประมาณ 3 - 5 เดือน จึงเป็นการสร้างความกดดันต่อการใช้ทรัพยากรป่าไม้ เมื่อจำนวนการเก็บหาหน่อไม้มากเกินไป จะส่งผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ในระยะยาว หากไม่มีหน่อไม้เจริญเติบโตเป็นไม้ได้ จะทำให้กอไม้ที่แก่เต็มวัยตาย

นอกจากฤดูกาลเก็บหาหน่อไม้ผ่านไป เกษตรกรส่วนหนึ่งยังได้ไปรับจ้างเลื่อยไม้ขายให้กับบุคคลภายนอก เป็นอีกอาชีพหนึ่งที่รายได้ดี และได้สร้างความกดดันต่อการใช้ป่าต้นน้ำและป่าบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้านเป็นอย่างยิ่ง เพราะไม้ใหญ่ที่เลื่อยไปขายส่วนใหญ่อยู่บริเวณสองข้างลำห้วยและบริเวณต้นน้ำของชุมชนส่วนรวม เกษตรกรที่มีอาชีพเลื่อยไม้ไปขายบอกว่าเมื่อก่อนใครจะตัดไม้บริเวณต้นน้ำไม่ได้ เพราะหัวหน้าเหมืองฝายและชาวบ้านจะไม่ยอม แต่เมื่อไม่มีใครทำนา จึงไม่มีใครห้าม

และสำหรับเกษตรกรที่มีที่ไร่นั้น จะประสบปัญหาเพราะรัฐไม่ให้ขายพื้นที่ปลูกอีกต่อไป จึงใช้ที่ไร่ซ้ำทุกปี ทำให้ดินเสื่อม และมีหญ้าขึ้นมาก ปลูกข้าวไร่ไม่ได้ผล จึงหันไปปลูกพืชพาณิชย์ เช่น ข้าวโพด ฝ้าย เพื่อขาย ซึ่งจะต้องใช้สารเคมีเพื่อให้ได้ผลผลิตเต็มเม็ดเต็มหน่วยจะได้ขายได้ราคาพอที่จะซื้อข้าวกินและใช้จ่ายประจำวัน จากการใช้พื้นที่ไร่อย่างเข้มข้น โดยใช้เทคโนโลยีและสารเคมีทำให้ส่งผลกระทบต่อดิน สารเคมีตกค้างไหลลงสู่แหล่งน้ำ และเป็นอันตรายต่อสัตว์น้ำ เกษตรกรเล่าว่า เมื่อก่อนยังคงพอมียอยและปลาตัวเล็ก ๆ ที่เคยนำมาบริโภค แต่ปัจจุบันสัตว์น้ำเหล่านั้นหายไปหมด อีกทั้งน้ำที่เคยใช้ดื่มได้ก็จะมีใครดื่ม ซึ่งคนที่ใช้สารเคมีจะทราบดี แต่คนที่อยู่ตอนล่างของแม่น้ำจะไม่สามารถทราบได้ ดังนั้น การใช้ที่ไร่เพื่อปลูกพืชพาณิชย์จึงมีผลกระทบต่อส่วนรวมได้ เพราะที่ไร่ของสองหมู่บ้านจะอยู่บริเวณที่สูง และเป็นต้นน้ำของน้ำแม่ปิง

จากที่ศึกษามาแสดงให้เห็นว่า เมื่อการใช้ทรัพยากรของชุมชนได้เปลี่ยนจากการใช้ทรัพยากรที่มีเหตุผล ภายใต้ประเพณี โดยคำนึงถึงความเหมาะสม ไม่รุนแรง และเคารพชุมชนจากการแสดงออกโดยการเซ่นไหว้หรือการเลี้ยงผีนา ผีฝาย ได้ถูกเปลี่ยนให้อยู่ภายใต้เงื่อนไข

ของการใช้ทรัพยากรโดยเห็นแก่ประโยชน์เฉพาะหน้า หรือในเชิงการค้าที่มองเห็นความจำเป็นในการยังชีพของตนเป็นหลัก เป็นการทำลายสภาพแวดล้อมอย่างมากจึงจะได้ผลผลิต จึงเป็นระบบการผลิตที่ทำลายตัวเอง คือ ยิ่งผลิตมากก็จะต้องสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติมากตามไปด้วย

สรุปได้ว่า จากปรากฏการณ์ที่กล่าวมา สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับทุนและรัฐนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางการผลิตของเกษตรกรอย่างชัดเจนโดยเฉพาะเมื่อรัฐได้สถาปนาระบบกรรมสิทธิ์ให้ที่ดินเป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล อำนาจในการควบคุมและจัดการที่เคยอยู่ภายใต้ระบบเครือญาติและชุมชนจึงค่อย ๆ สลายไป บุคคลที่เป็นเจ้าของที่ดินสามารถตัดสินใจได้โดยลำพังคนเดียว มีผลทำให้ตัดสินใจขายที่ดินได้ง่าย ใครมีเงินก็หาซื้อได้ ที่ดินในชุมชนจึงตกเป็นของคนมีเงินทั้งในและนอกหมู่บ้าน (Hirsch 1990, อาณัติ กาญจนพันธุ์ 2532: 23 - 26) ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าการเกิดระบบกรรมสิทธิ์ที่ให้สิทธิส่วนบุคคลสนับสนุนให้เกิดการขายที่ดิน ส่วนที่ดินที่ไม่มีเอกสารสิทธิเมื่อรัฐเข้ามาจัดการป่าและอ้างสิทธิตามกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ แต่ไม่ยอมรับสิทธิการใช้ที่ดินของเกษตรกรที่มีอยู่เดิม และพยายามจะยึดคืนเพื่อปลูกสวนป่า ทำให้ที่ดินทำกินของเกษตรกรถูกรบกวาลิทธิและ ไม่มีความมั่นคง เมื่อมีนายทุนเข้ามาซื้อเพื่อที่จะให้ที่ดินเป็นพื้นที่เดียวกัน แล้วยังต้องการควบคุมและใช้ประโยชน์จากป่ารอบ ๆ หมู่บ้าน ลำห้วย แม่น้ำ และทางสาธารณะของหมู่บ้านอีกด้วย เพื่อให้เหมาะแก่การทำธุรกิจบ้านจัดสรร เกษตรกรจึงขายให้นายทุนไป

ดังนั้น การสูญเสียที่ดินทำกินของเกษตรกรในชุมชน ซึ่งได้เคยอาศัยในการสืบทอดวิถีชีวิตภายในชุมชน สามารถหล่อเลี้ยงทั้งผู้ที่มีที่ดินและไม่มีที่ดิน ภายใต้ประเพณีการร่วมแรงพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ที่สามารถช่วยเหลือกันผลิตและแบ่งปันผลประโยชน์กันภายในชุมชน แต่เกษตรกรก็ยังอาศัยอยู่ในชุมชน ก่อให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรที่เคยหล่อเลี้ยงชุมชนมาช้านาน การขายที่ดินทำกินของสองหมู่บ้าน นอกจากจะเสียที่ดินทำกินที่อุดมสมบูรณ์แล้วยังกระทบต่อความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง และสภาพแวดล้อมที่เคยมีประเพณีการใช้้อย่างค่อยเป็นค่อยไปที่สั่งสมมาเวลายาวนาน ทำให้เกษตรกรทั้งผู้ผลิตและผู้ใช้แรงงานในชุมชนต้องตกไปอยู่ในสภาพเดียวกัน คือ หันไปเป็นแรงงานรับจ้าง ไม่สามารถที่จะรักษาปัจจัยการผลิตเพื่อที่จะคงอำนาจในการควบคุมและจัดการการผลิตที่เคยร่วมกันผลิตในชุมชนได้อีกต่อไป เพราะอำนาจหรือศักยภาพของชุมชนที่จะจัดการทรัพยากรนั้น แผลงไปด้วยความเชื่อ กฎเกณฑ์ ที่ให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและป่า ที่ดิน แหล่งน้ำ มาตลอด เมื่อถูกทำลายไปเท่ากับอำนาจของชุมชนสูญเสียไปด้วย

ส่งผลกระทบต่อทั้งการปรับเปลี่ยนอาชีพ ไม่สามารถพึ่งพาตนเอง และพึ่งพาซึ่งกันและกัน ทำให้
 ประเพณีที่เคยเป็นจุดยึดโครงสร้างสังคมชนบทสูญหายไป เกษตรกรจึงไม่สามารถสืบทอดวิถีชีวิตที่
 สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม เพราะการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมเคยเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมหมู่บ้าน
 ต้องสูญเสียอำนาจจากที่ดินและทรัพยากรของชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ไปอย่างสิ้นหวังในอนาคต และ
 หันไปรับจ้างใช้แรงงานราคาถูกทั้งในภาคอุตสาหกรรมและธุรกิจบริการ ซึ่งต้องตกอยู่ภายใต้การ
 บงการของเจ้าของธุรกิจ โดยที่เกษตรกรรับจ้างไม่มีอำนาจต่อรองใด ๆ เพราะเป็นเพียง
 แรงงานที่ด้อยฝีมือ เป็นสภาวะที่เกษตรกรเกิดความไม่มั่นคงในชีวิต ไม่ว่าจะอยู่ในวงจรการผลิต
 ทางเกษตรกรรมหรือการเป็นแรงงานรับจ้างก็ตาม รายละเอียดจะกล่าวในบทต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved